

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР
КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ
КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“Тасдиқлайман”

Тармоқ маркази директори

Н.А.Муслимов

“ _____ ” _____ 2015 йил

**“ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА
СТРАТЕГИЯЛАРИ” МОДУЛИ МАЪРУЗА
МАТНЛАРИ**

ТУЗУВЧИ: п.ф.н., доц. Б.Х.Ходжаев

ТОШКЕНТ – 2015

МУНДАРИЖА

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ.....	12
1-МАВЗУ. ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА.	12
2-МАВЗУ. ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИНТЕРФАОЛ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.....	20
3-МАВЗУ. ЎҚИТИШНИНГ МУАММОЛИ-ИЗЛАНИШГА ДОИР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.....	30
4-МАВЗУ. ГУРУХИЙ ҲАМКОРЛИҚДАГИ ФАОЛИЯТ - ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМНИНГ АСОСИ.....	48
5-МАВЗУ. ИНТЕРФАОЛ МАЪРУЗА ВА УНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ.	55
6-МАВЗУ. ЎҚУВ МУНОЗАРАСИ – ТАЛАБАЛАР БИЛАН АУДИТОРИЯ МАШҒУЛОТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ШАКЛИ СИФАТИДА.....	58
7-МАВЗУ. ЎҚУВ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ФАСИЛИТАТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ.....	64
АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ	79

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Кириш

Замонавий шароитда таълим самарадорлигини оширишнинг энг мақбул йўли – бу машғулотларнинг интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш деб ҳисобланмоқда. Интерфаоллик таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этиш лаёқатига эгаликлари дир. Мантқиқий нуқтаи назардан интерфаоллик, энг аввало, ижтимоий субъектларнинг суҳбат (диалог), ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракат, фаолиятнинг олиб боришларини ифодалайди.

Анъанавий таълимдаги бир томонламалик олиё таълим тизимидаги фақат маъруза машғулотларида эмас, семинар дарсларида ҳам устуворлик қилади. Унга кўра, “етказиб берувчи” ролида энди ўқитувчи эмас, балки талаба (талаба) намоён бўлади. Талаба (талаба), асосан, ўзи ўзлаштирган билимларни намоёиш этади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Талаба (талаба)лар гуруҳи (жамоаси) бу вазиятда бутунлай суёт иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бир қарашда талаба (талаба) ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қабул қилиниши талабалар гуруҳи (жамоаси) учун билимларни ўзлаштириш имкониятини яратаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, шу тарзда қабул қилинган билим (маълумот)лар жуда тез унутилади. Хусусан, америкалик психолог олимлар Р.Карникау ва Ф.Макэлроунинг ўрганишларига кўра шахснинг табиий физиологик-психологик имкониятлари муайян шаклларда ўзлаштирилган билимларни турли даражада сақлаб қолиш имконини беради. Яъни шахс: манбани ўзи ўқиганида 10 %; маълумотни эшитганида 20 %; содир бўлган воқеа, ходиса ёки жараённи кўрганида 30 %; содир бўлган воқеа, ходиса ёки жараённи кўриб, улар тўғрисидаги маълумотларни эшитганида 50 %; маълумот (ахборот)ларни ўзи узатганида (сўзлаганида, билимларини намоёиш этганида) 80 %; ўзлаштирилган билим (маълумот, ахборот)ларни ўз фаолиятига татбиқ этганида 90 % ҳажмдаги маълумотларни ёдда сақлаш имкониятига эга.

Шунга кўра интерфаол ўқитиш “таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, талаба ва талабалар гуруҳи ўртасида юзага келадиган ҳамкорлик, қизғин баҳс-мунозалар, ўзаро фикр алмашиш имкониятига эгалик асосида ташкил этилади, уларда эркин фикрлаш, шахсий қарашларини иккиланмай баён этиш, муаммоли вазиятларда ечимларни биргаликда излаш, ўқув материалларини ўзлаштиришда талабаларнинг ўзаро яқинликларини юзага келтириш, “ўқитувчи – талаба – талабалар гуруҳи”нинг ўзаро бир-бирларини ҳурмат қилишлари, тушунишлари ва қўллаб-қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, руҳий бирликка эришишлари кабилар билан тавсифланади”.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Интерфаол таълим технологиялари ва стратегиялари” **модулининг мақсади:** педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларини интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларига доир билимларини такомиллаштириш, интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини ўзлаштириш, жорий этиш, таълим амалиётида қўллаш ва яратиш кўникма ва малакаларини таркиб топтириш.

“Интерфаол таълим технологиялари ва стратегиялари” **модулининг вазифалари:**

- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларининг ўзига хосликлари ва қўлланилиш соҳаларини аниқлаштириш;
- тингловчиларда интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларидан самарали фойдаланиш кўникма ва малакаларини ривожлантириш;
- тингловчиларда интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини лойиҳалаш ҳамда режалаштиришга доир проєктив, прогностик ва креатив компетентликни ривожлантириш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Интерфаол таълим технологиялари ва стратегиялари” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларининг ўзига хосликлари;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларининг турлари ҳамда қўлланилиш соҳалари;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини қўллашнинг педагогик-психологик ва методик шарт-шароитлари;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини лойиҳалаш қоидалари ҳақида **билимларга эга бўлиши;**

Тингловчи:

- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини ўзи машғулот ўтказадиган фанга мослаштириш;
- интерфаол таълим технологияларига асосланган ўқув машғулотларини лойиҳалаш ва режалаштириш;
- шахсга йўналтирилган ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқариш;
- таълим оловчиларнинг гуруҳий ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этиш;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини олий таълим амалиётига самарали татбиқ этиш **кўникмаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

- интерфаол машғулотлар асосида ўқув жараёнини “жонли”, ижодий ташкил этиш;
- инновацион тафаккур юритиш орқали таълим жараёнида ижодий муҳитни яратиш;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини оқилона танлаб олиш;
- мутахасислик билан боғлиқликда интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини реал амалиёт билан уйғунлаштиришга эришиш;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини ишлаб чиқиш ва оммалаштириш **малакаларини эгаллаши;**

Тингловчи:

- инноватор, тьютор, ингилятор ва фасилитаторлик фаолиятини самарали амалга ошириш;
- интерфаол таълим муҳитини бошқариш;
- интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларига асосланган ўқув-билиш фаолиятини ташкил этиш;
- талабаларнинг изланишли-ижодий фаолиятга жалб этиш **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Интерфаол таълим технологиялари ва стратегиялари” модулини ўқитиш жараёнида қуйидаги инновацион таълим шакллари ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- замонавий ахборот технологиялари ёрдамида интерфаол маърузаларни ташкил этиш;
- виртуал амалий машғулотлар жараёнида кейс, лойиха ва ассисмент технологияларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Интерфаол таълим технологиялари ва стратегиялари” модули бўйича машғулотлар ўқув режасидаги “Илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат” ўқув модулининг “Педагогик компетентлик ва креативлик асослари” ва “Замонавий таълим ва инновацион технологиялар бўйича илғор хорижий тажрибалар” субмодуллари ҳамда “Таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш” ўқув модули билан узвий алоқадорликда олиб борилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар интерфаол таълим технологиялари ва стратегияларини ўзлаштириш, жорий этиш ва амалиётда

қўллашга доир проектив, креатив ва технологик касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат				
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси			Мустақил таълим
			Жами	Назрий	Амалий машғулот	
1.	Интерфаол таълим олий таълим тизимида ўқув жараёнини жадаллаштириш омили сифатида	4	4	2	2	-
2.	Шахсга йўналтирилган интерфаол ўқитиш технологиялари.	6	4	2	2	2
3.	Ўқитишнинг муаммоли-изланишга доир технологиялари.	4	4	2	2	-
4.	Гуруҳий ҳамкорликдаги фаолият – интерфаол таълимнинг асоси.	4	4	2	2	-
5.	Интерфаол маъруза ва уни ташкил этиш методикаси.	4	4	2	2	-
6.	Ўқув мунозараси – талабалар билан аудитория машғулотини ташкил этиш шакли сифатида.	4	4	2	2	-
7.	Ўқув-тарбия жараёнида фасилитаторлик фаолиятини ташкил этиш.	4	2	2	-	2
	Жами:	30	26	14	12	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Интерфаол таълим олий таълим тизимида ўқув жараёнини жадаллаштириш омили сифатида

Интерфаол таълим ва унинг ўзига хосликлари. Интерфаол машғулотларни ташкил этиш методикаси. Интерфаол таълим тамойиллари.

Шахсга йўналтирилган интерфаол ўқитиш технологиялари

Шахсга йўналтирилган таълимнинг умумий тавсифи. “Ҳамкорлик педагогикаси” технологияси, унинг мазмуни ва методикасининг ўзига

хослиги. Ш.А.Амонашвилининг шахсий-инсонпарварлик ёндашув технологияси. Биргаликдаги самарали фаолият концепцияси.

Ўқитишнинг муаммоли-изланишга доир технологиялари

Муаммоли ўқитиш технологиясининг ўзига хосликлари. Лойиҳа таълим технологияси. Портфолио технологияси.

Гуруҳий ҳамкорликдаги фаолият - интерфаол таълимнинг асоси

Ҳамкорликда ўқитишнинг афзалликлари ва ўзига хосликлари. Ҳамкорликда ўқитиш методлари. “Кичик гуруҳ – қайта алоқа” тести.

Интерфаол маъруза ва уни ташкил этиш методикаси

Конспект – маъруза технологияси. Маъруза мунозара технологияси. Орқага қайтишли маъруза технологияси. Видеомаърузани ўтказиш технологияси. Мультимедиа маърузани ўтказиш технологияси.

Ўқув мунозараси – талабалар билан аудитория машғулотини ташкил этиш шакли сифатида

Ўқув мунозарасининг ўзига хосликлари. Ўқув мунозарасини ташкил этиш методикаси.

Ўқув-тарбия жараёнида фасилитаторлик фаолиятини ташкил этиш.

Фасилитация тушунчаси. Фасилитацион ёндашувнинг ўзига хосликлари. Фасилитацион фаолиятнинг дидактик имкониятлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Интерфаол таълим технологияларини лойиҳалаш ва режалаштириш

Таълимни ташкил этишнинг интерфаол шаклларини таснифлаш. Интерфаол таълим технологияларига асосланган ўқув мақсадларини аниқлаштириш. Интерфаол таълим технологиялари асосида ўқув машғулотининг технологик модели ва картасини тузиш.

Интерфаол таълим стратегиялари

Интерфаол таълим стратегияларини таснифлаш. Машғулотнинг даъват, англаш ва фикрлаш босқичида қўлланиладиган ўқитиш стратегияларини қўллаш қоидаларини аниқлаштириш. Мутахассислик фанидан бир мавзу мисолида машғулотнинг даъват, англаш ва фикрлаш босқичида қўлланиладиган ўқитиш стратегияларини амалиётда қўллаб кўрсатиш.

Кейс стади ва уни қўллаш методикаси

Кейс манбалари, кейсни яратиш тамойиллари ва босқичларини аниқлаштириш. Кейс технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулотларни ташкил этиш алгоритминини ишлаб чиқиш. Мутахассислик фани билан боғлиқликда кейс топшириқларини ишлаб чиқиш ва амалиётда қўллаб кўрсатиш.

Мунозарани ташкил этиш методикаси

Ўқув мунозарасини ташкил этиш ва ўтказиш босқичларини лойиҳалаш. Мунозара асосида машғулоти ўтказишда қўлланиладиган методларни аниқлаштириш ва мисоллар ёзиш. Дебатларни ташкил этиш ва ўтказиш босқичларини лойиҳалаш ва режалаштириш.

Фасилитацион таълим стратегиялари

Open Space – “Очиқ муҳит” стратегияси. World Cafe – Жаҳон кафеси стратегияси. Appreciative Inquiry – “Ижобий ўзгаришлар парадигмаси” стратегияси. Dynamic facilitation – Динамик фасилитация стратегияси. Graphic facilitation – График фасилитация стратегияси. Action Learning – Бошқалар тажрибаси асосида ўқитиш. Таълимий веб-квест стратегияси.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

Контекстли таълим стратегиялари

Бирламчи манбалар асосида контекстли таълим моделлари, шакллари ҳамда методларини ўрганиш ва таҳлил этиш.

Адабиётлар: Brown, H., & Ciuffetelli, D.C. (Eds.). Foundational methods: Understanding teaching and learning, p. 507. Toronto: Pearson Education, 2009; Gilles, R.M., & Adrian, F. Collaborative Learning: The social and intellectual Outcomes of Learning in Groups. London: Farmer Press, 2003; Johnson, D., Johnson, R. Learning together and alone, cooperative, competitive, and individualistic learning. Needham Heights, MA:Prentice-Hall, 1994; Kagan,S. Cooperative learning. 2nd ed. San Clemente, CA: Kagan Publishing, 1994; Munter M. Guide to Managerial Communication (9th Edition) (Prentice Hall), 2010; Wachtel, S. Sprechen und Moderieren in Hörfunk und Fernsehen. – Verlag Olschlagel in:Uriitersitatsverlag Konstant GmbH (UVK – Medien / Olschlagel), 1994.

Ҳамкорликда ўқитиш стратегиялари

Collaborative learning – ҳамкорликда ўқитиш стратегиялари (ёзма давра суҳбати, mind mapping (интеллект карта), делбек)ни ўзлаштириш ва мутахассислик фанига татбиқ этиш.

Адабиётлар: Гуманитарные образовательные технологии в вузе [Текст]: методическое пособие. / О.В. Акулова, А.А. Ахаян, Е.Н. Глубокова и др. / Под ред. С.А. Гончарова. – СПб.: Изд-во РГПУ им. Герцена, 2007; Димухаметов, Р.С. Обновление научных основ педагогики повышения квалификации: Принцип фасилитации [Текст]. / Р.С. Димухаметов. – Алматы: МОиН РК, РИПКСО, Центр пед. исслед. РИПКСО, 2005; Образовательные стратегии и технологии обучения при реализации компетентностного подхода в педагогическом образовании с учетом гуманитарных технологий: Методические рекомендации [Текст]. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008; Панфилова, А.П. Игротехнический менеджмент. Интерактивные технологии обучения и организационного развития персонала [Текст]: учебное пособие. / А.П. Панфилова. – СПб:

ИВЭСЭП «Знание», 2003; Роджерс, К., Фрейберг, Дж. Freedom to Learn – Свобода учиться [Текст]. / Составитель А. Орлов. – М.: Смысл, 2002.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. И.А.Каримов. Ўзбекистон миллий истиқлол, истеъдод, сиёсат, мафкура, 1-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
3. И.А.Каримов. Биздан обод ва озод ватан қолсин, 2-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
4. И.А.Каримов. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир, 3-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
5. И.А.Каримов. Бунёдкорлик йўлида, 4-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
6. И.А.Каримов. Янгича фикрлаш ва ишлаш–давр талаби, 5-жилд.– Т.: Ўзбекистон, 1997.
7. И.А.Каримов. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлидан. 6-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1998.
8. И.А.Каримов. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз, 7-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 1999.
9. И.А.Каримов. Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда. – Т.: Ўзбекистон, 1996.
10. И.А.Каримов. Озод ва обод Ватан эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз, 8-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2000.
11. И.А.Каримов. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсулмиз, 9-жилд. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
12. И.А.Каримов. Миллий истиқлол мафкура – халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. – Т.: Ўзбекистон, 2000.
13. И.А.Каримов. Истиқлол ва маънавият. – Т.: Ўзбекистон, 1994.
14. И.А.Каримов. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. – Т.: Шарқ, 1998.
15. И.А.Каримов. Юксак маънавият – енгилмас куч. Т.: «Маънавият». –Т.: 2008.-176 б.
16. И.А.Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: «Ўзбекистон». –Т.: 2011.-440 б.
17. «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг қонуни, «Халқ сўзи», 1998 й., 15 май 2- бет.
18. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.- Т.:Ўзбекистон, 2000.
19. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли Қарори.
20. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилиш чора-тадбирлари тўғрисидаги” ПҚ-1533-сон қарори.

21. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли қарори.

22. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 12 июнь 2015 йилдаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732 фармони.

23. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. – Т.: Чўлпон, 2005.

24. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. – Қарши.: Насаф, 2000.

25. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С. Илғор педагогик технологиялар. – Т.: Ўқитувчи, 2004.

26. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.

27. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006.

28. Гузеев В. В. Интегральная образовательная технология. – М., 1999.

29. Гузеев В.В. Образовательная технология: от приема до философии. М.: Сентябрь, 1996.

30. Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология.- М.: Народное образование, 2000.

31. Дьяченко В.К. Новая дидактика. – М., 2001.

32. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

33. Кашлев С. С. Современные технологии педагогического процесса. Мн.: “Университетское”, 2000.

34. Колесникова И. А. Педагогическое проектирование: Учеб.пособие для высш. учеб. заведений / М: Издательский центр «Академия», 2005.

35. Левина М.М. Технология обучения, роль в структуре педагогического знания. (Разработка и внедрение гибких технологий обучения педагогическим дисциплинам). М.: МГПИ, 1991.

36. Левитес Д.Г. Современные образовательные технологии. Новосибирск, 1999.

37. Монахов, В.М., Бахусова, Е.В., Власов, Д.А. Педагогические технологии как дидактический инструментальный модернизации образования. – М. – Тольятти: ВУиТ, 2004.

38. Монахов, В.М., Бахусова, Е.В., Олейникова, И.А. Педагогическая технология В.М.Монахова от А до Я: самоучитель проектирования учебного процесса: Липецк: ИРО, 2007.

39. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров Под ред. Е.С. Полат. – М.: Издат. центр «Академия», 2001.
40. Сайидахмедов Н.С. Янги педагогик технологиялар. – Т.: Молия, 2003.
41. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. Т.1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006.
42. Сериков В. В. Обучение как вид педагогической деятельности: учебное пособие для вузов / В. В. Сериков; под ред. В. А. Сластенина, И. А. Колесниковой. – М.: Академия, 2008.
43. Современные образовательные технологии: учебное пособие/под ред. Н.В. Бордовской. – М.: КНОРУС, 2010.
44. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг тадбикий асослари – Т.: 2006.
45. Adam, R. The Process of Educational Innovation I R. - Lnd, 1991.
46. Bassett G. Innovation in Primary Education. - Lnd: 1992.
47. Beverly D. Inquiry Based Teacher Education / D. Beverly, D. Shaklee, K. Cushner II. Педагогическое образование для XXI века. - М.: 1994.
48. Blan W.E. Handbook for developing Competency-Based Training Programs I W.E. Blank. - New-Jersey: Prentice Hall, 2002.
49. Chambers W.N. Creative Scientist of Today I W.N. Chambers II Science. -L.: 1994. - Vol. 145.
50. Cowen E.L. Stress Reduction and Problem-Solving Rigidity I EX. Cowen II J. Consult. Psychol. - N. Y: 1992. - Vol. 16.

Интернет маълумотлари

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот маркази сайти: www.press-service.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Давлат Ҳокимияти портали: www.gov.uz
3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari izohli lug'ati, 2004, UNDP DDI: Programme www.lugat.uz, www.glossaiy.uz
4. Ўзбек интернет ресурсларининг каталоги: www.uz
5. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz
6. <http://www.bank.uz/uz/publisIVdoc/>
7. www.press-uz.info
8. www.ziyonet.uz
9. www.edu.uz
10. www.pedagog.uz
11. www.tdpu.uz
12. [www.grain. Ru](http://www.grain.Ru)
13. www.plant protection.com
14. www.alias.ru.
15. www.chemistry.ru
16. www.mmlab.ru

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-МАВЗУ. ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ЖАДАЛЛАШТИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА.

РЕЖА:

1. Интерфаол таълим ва унинг ўзига хосликлари.
2. Интерфаол машғулотларни ташкил этиш методикаси.
3. Интерфаол таълим тамойиллари.

Таянч тушунчалар: интерфаол таълим, фаол таълим, анъанавий таълим, замонавий таълим, интерфаол таълимнинг омиллари.

1. Интерфаол таълим ва унинг ўзига хосликлари. Замонавий шароитда таълим самарадорлигини оширишнинг энг мақбул йўли – бу машғулотларнинг интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш деб ҳисобланмоқда. Хўш, интерфаол методларнинг ўзи нима? Улар қандай дидактик имкониятларга эга? Таълим жараёнида интерфаол методларнинг ўринли, мақсадга мувофиқ қўлланилиши қандай самараларни кафолатлайди? Қуйидаги ана шу каби саволларга қисқача жавоб топилади.

Юқоридаги саволларга жавоб топишда энг тўғри қадам таянч тушунча – “интерфаол” атамасининг луғавий маъноси билан танишишдир.

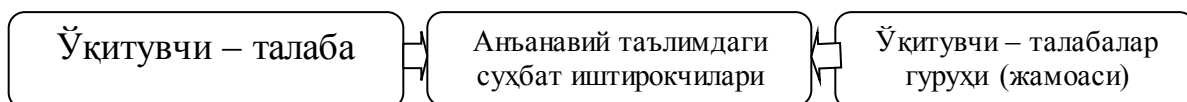
“**Интерфаол**” тушунчаси инглиз тилида “interact”(рус тилида “интерактив”) ифодаланиб, луғавий нуқтаи назардан “inter” – ўзаро, икки тарафлама, “act” – ҳаракат қилмоқ, иш кўрмоқ каби маъноларни англатади

Интерфаол таълим – таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этишга асосланувчи таълим

Интерфаоллик таълим жараёни иштирокчиларининг билим, кўникма, малака ҳамда муайян ахлоқий сифатларни ўзлаштириш йўлида биргаликда, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатни ташкил этиш лаёқатига эгалликларидир

Мантикий нуктаи назардан интерфаоллик, энг аввало, ижтимоий субъектларнинг суҳбат (диалог), ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракат, фаолиятнинг олиб боришларини ифодалайди.

Таълим соҳасида фаолият юритаётган ҳар бир мутахассис яхши биладики, анъанавий таълим ҳам суҳбат (диалог)га асосланган ва бу суҳбат куйидаги ўзаро муносабат шаклларида ташкил этилади:

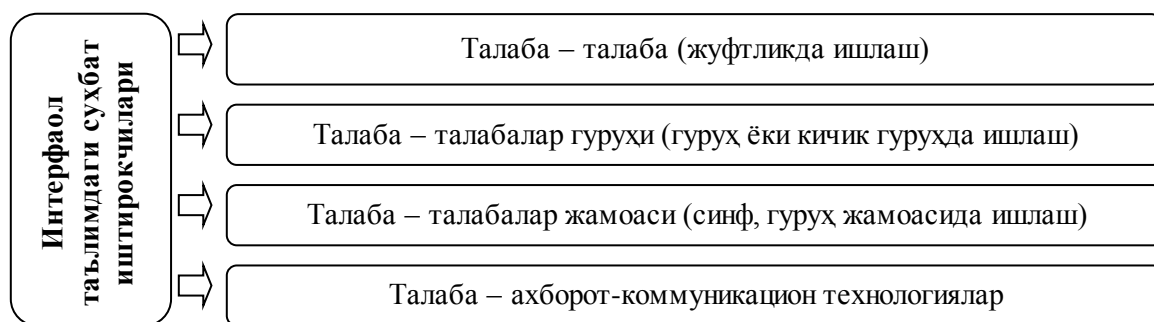
Анъанавий таълимда ҳам табиий равишда суҳбат асосини ахборот ташкил этади. Аммо ахборот узатишнинг асосий манбаи ўқитувчининг тажрибаси бўлиб, бу жараёнда у етакчилик, доминантлик қилади, яъни у дарснинг асосий вақтида билимларни оғзаки тарзида талаба (талаба)ларга етказиб беришга интилади. Фаоллик кўрсатиш ўқитувчигагина хос бўлиб, талаба (талаба)лар бу вазиятда суст тингловчи бўлиб қолади. Уларнинг асосий вазифаси ўқитувчини тинглаш, зарур ўринларда ёзиш, саволлар билан мурожаат қилинганида жавоб қайтариш, кам ҳолатларда рухсат этилганидагина сўзлашдан иборатдир.

2. Интерфаол машғулотларни ташкил этиш методикаси. Анъанавий таълимдаги бир томонламалик олий таълим тизимидаги фақат маъруза машғулотларида эмас, семинар дарсларида ҳам устуворлик қилади. Унга кўра, “етказиб берувчи” ролида энди ўқитувчи эмас, балки талаба (талаба) намоён бўлади. Талаба (талаба), асосан, ўзи ўзлаштирган билимларни намоёиш этади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Талаба (талаба)лар гуруҳи (жамоаси) бу вазиятда бутунлай суст иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бир қарашда талаба (талаба) ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қабул қилиниши талабалар гуруҳи (жамоаси) учун билимларни ўзлаштириш имкониятини яратаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, шу тарзда қабул қилинган билим

(маълумот)лар жуда тез унутилади. Хусусан, америкалик психолог олимлар Р.Карникау ва Ф.Макэлроунинг ўрганишларига кўра шахснинг табиий физиологик-психологик имкониятлари муайян шаклларда ўзлаштирилган билимларни турли даражада сақлаб қолиш имконини беради. Яъни шахс: манбани ўзи ўқиганида 10 %; маълумотни эшитганида 20 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўрганида 30 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўриб, улар тўғрисидаги маълумотларни эшитганида 50 %; маълумот (ахборот)ларни ўзи узатганида (сўзлаганида, билимларини намойиш этганида) 80 %; ўзлаштирилган билим (маълумот, ахборот)ларни ўз фаолиятига татбиқ этганида 90 % ҳажмдаги маълумотларни ёдда сақлаш имкониятига эга.

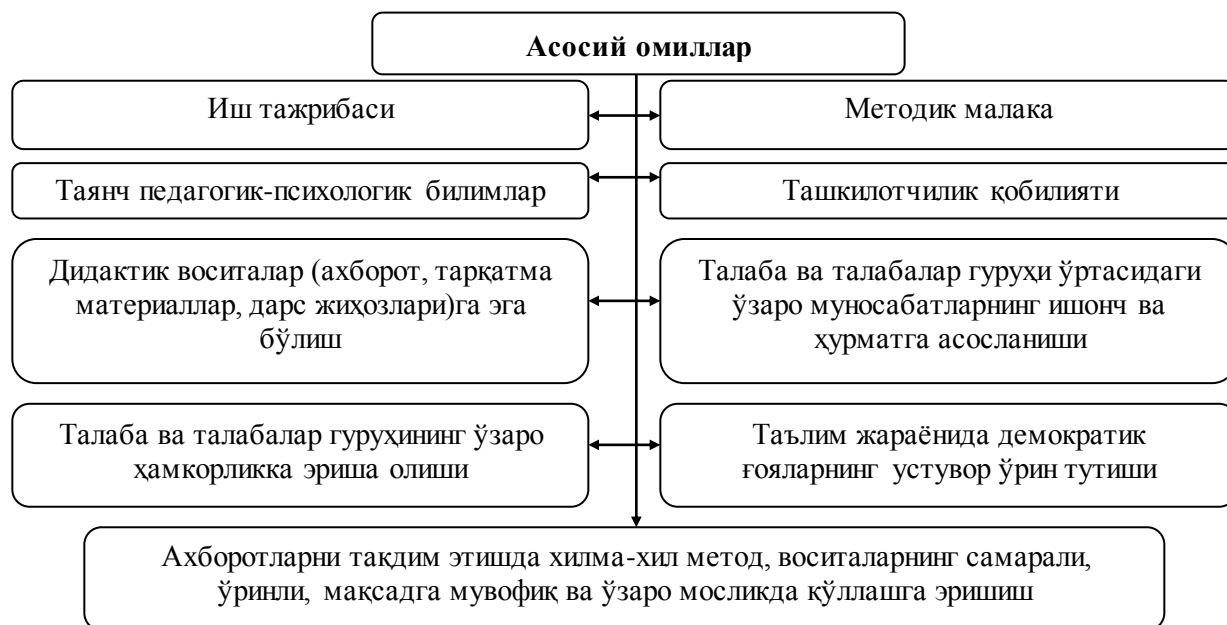
Шунга кўра интерфаол ўқитиш “таълим жараёнининг асосий иштирокчилари – ўқитувчи, талаба ва талабалар гуруҳи ўртасида юзага келадиган ҳамкорлик, қизғин баҳс-мунозалар, ўзаро фикр алмашиш имкониятига эгалик асосида ташкил этилади, уларда эркин фикрлаш, шахсий қарашларини иккиланмай баён этиш, муаммоли вазиятларда ечимларни биргаликда излаш, ўқув материалларини ўзлаштиришда талабаларнинг ўзаро яқинликларини юзага келтириш, “ўқитувчи – талаба – талабалар гуруҳи”нинг ўзаро бир-бирларини ҳурмат қилишлари, тушунишлари ва қўллаб-қувватлашлари, самимий муносабатда бўлишлари, рухий бирликка эришишлари кабилар билан тавсифланади”.

Замонавий таълим, шу жумладан, унинг тобора оммалашиб бораётган шакли – интерфаол ўқитишда эса шахслар ўртасидаги суҳбат (диалог) куйидаги шахслар ўртасида ташкил этилади:

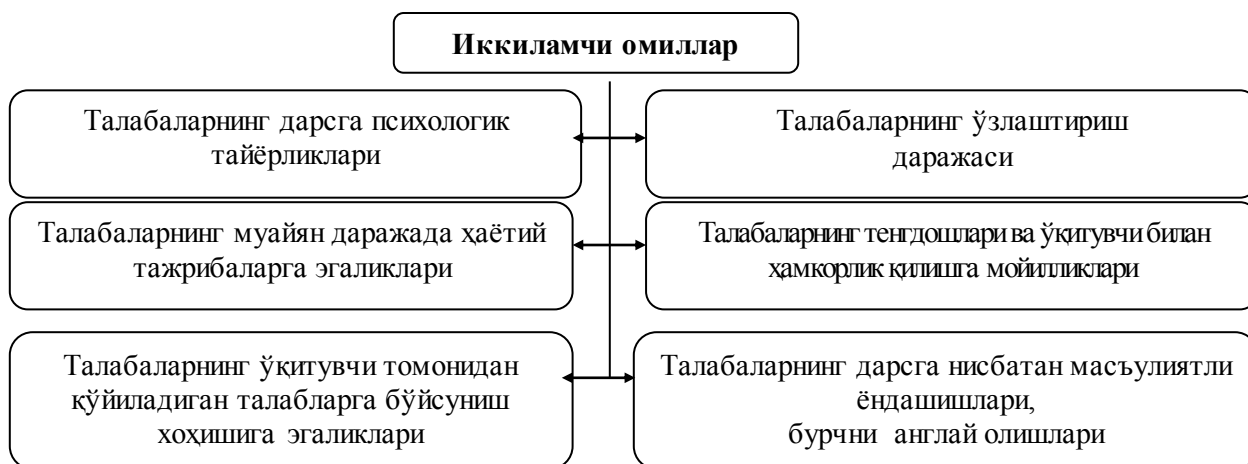

Интерфаол таълим моҳиятига кўра суҳбатнинг “талаба – ахборот-коммуникацион технологиялар” шаклида ташкил этилиши талаба (талаба)лар томонидан мустақил равишда ёки ўқитувчи раҳбарлигида ахборот технологиялари ёрдамида билим, кўникма, малакаларнинг ўзлаштирилишини англатади.

Ўқитишнинг интерфаол таълимга асосланиши бир қарашда ниҳоятда оддий, содда ва ҳатто “болалар ўйини” каби таассурот уйғотади. Бироқ, бунда ўқитувчининг маълум даражада қуйидаги омилларга эга бўлиши талаб қилинади:

Шу билан бирга таълимда интерфаол таълимнинг самарадорлиги қуйидаги иккиламчи омилларга ҳам боғлиқ:

Ўқитувчи таълим жараёнида интерфаол таълим ёрдамида талабаларнинг қобилиятларини ривожлантириш, мустақиллик, ўз-ўзини назорат, ўз-ўзини

бошқариш, самарали суҳбат олиб бориш, тенгдошлари билан ишлаш, уларнинг фикрларини тинглаш ва тушуниш, мустақил ҳамда танқидий фикрлаш, муқобил таклифларни илгари суриш, фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилиш, ўз нуқтаи назарларини ҳимоя қилиш, муаммонинг ечимини топишга интилиш, мураккаб вазиятлардан чиқа олиш каби сифатларни шакллантиришга муваффақ бўлади. Энг муҳими, интерфаол методларни қўллаш орқали ўқитувчи талабаларнинг аниқ таълимий мақсадга эришиш йўлида ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатларини ташкил этиш, йўналтириш, бошқариш, назорат ва таҳлил қилиш орқали ҳолис баҳолаш имкониятини қўлга киритади.

Одатда интерфаол методларга асосланган таълимий ҳаракатлар қўйидаги шаклларда ташкил этилади: индивидуал; жуфтлик; гуруҳ; жамоа билан ишлаш

Интерфаол таълим жараёнида талаба (талаба)лар:

- гуруҳ ёки жамоа билан ҳамкорликда ишлаш;
- тенгдошлари орасида ўз ғояларини эркин баён қилиш, билимларини ҳеч қандай руҳий тўсиқларсиз намойиш этиш;
- муаммони ҳал қилишга ижодий ёндашиш;
- гуруҳ ёки жамоадошлари билан руҳий яқинликка эришиш;
- ўз ички имконият ва қобилиятларини тўлиқ намоён қила олиш;
- фикрлаш, фикрларни умумлаштириш ва улар орасидан энг муҳимларини саралаш;
- ўз фаолиятини назорат қилиш ва мустақил баҳолаш;
- ўз имкониятлари ва кучига ишонч ҳосил қилиш;
- турли вазиятларда ҳаракатланиш ва мураккаб вазиятлардан чиқа олиш кўникмаларини ўзлаштириш каби имкониятларга эга бўлади.

Интерфаол таълим:

- таълим оловчи (талаба, талаба)ларда билимларни ўзлаштиришга бўлган қизиқишни уйғотади;
- таълим жараёнининг ҳар бир иштирокчисини рағбатлантиради;

- ҳар бир талаба (талаба)нинг руҳиятига ижобий таъсир кўрсатади;
- ўқув материалнинг самарали ўзлаштирилиши учун қулай шароит яратади;
- талаба (талаба)ларга кўп томонлама таъсир кўрсатади;
- талаба (талаба)ларда ўрганилаётган мавзулар бўйича фикр ҳамда муносабатни уйғотади;
- талаба (талаба)ларда ҳаётий зарур кўникма, малакаларни шакллантиради;
- талаба (талаба)ларнинг хулқ-атворини ижобий томонга ўзгартирилишини таъминлайди

Интерфаол таълимнинг асосий белгилари қуйидагилардир:

Изоҳ: Рефлексия (лотинча “reflexio” – ортга қайтиш, акс этиш): кишининг ўз хатти-ҳаракатлари, уларнинг асосларини тушуниб етиши, фаҳмлашига қаратилган назарий фаолияти; билишнинг алоҳида фаолияти; шахсий кечинмалари, ҳис-туйғулари ва ўй-хаёллари моҳиятини фикрлаш орқали англаш).

3. Интерфаол таълим тамойиллари.Интерфаол таълим қуйидаги тамойилларга асосланади:

1. Машғулот – маъруза эмас, балки жамоанинг умумий иши.
2. Гуруҳнинг тажрибаси ўқитувчи (педагог)нинг тажрибасидан кўп.
3. Талабалар ёш, ижтимоий мавқе ва тажрибага кўра ўзаро тенг.
4. Ҳар бир талаба ўрганилаётган муаммо юзасидан ўз фикрини айтиш ҳуқуқига эга.
5. Машғулотда талаба шахси танқид қилинмайди (фикр танқид қилиниши мумкин).

6. Билдирилган ғоялар талабаларнинг фаолиятини бошқармайди,

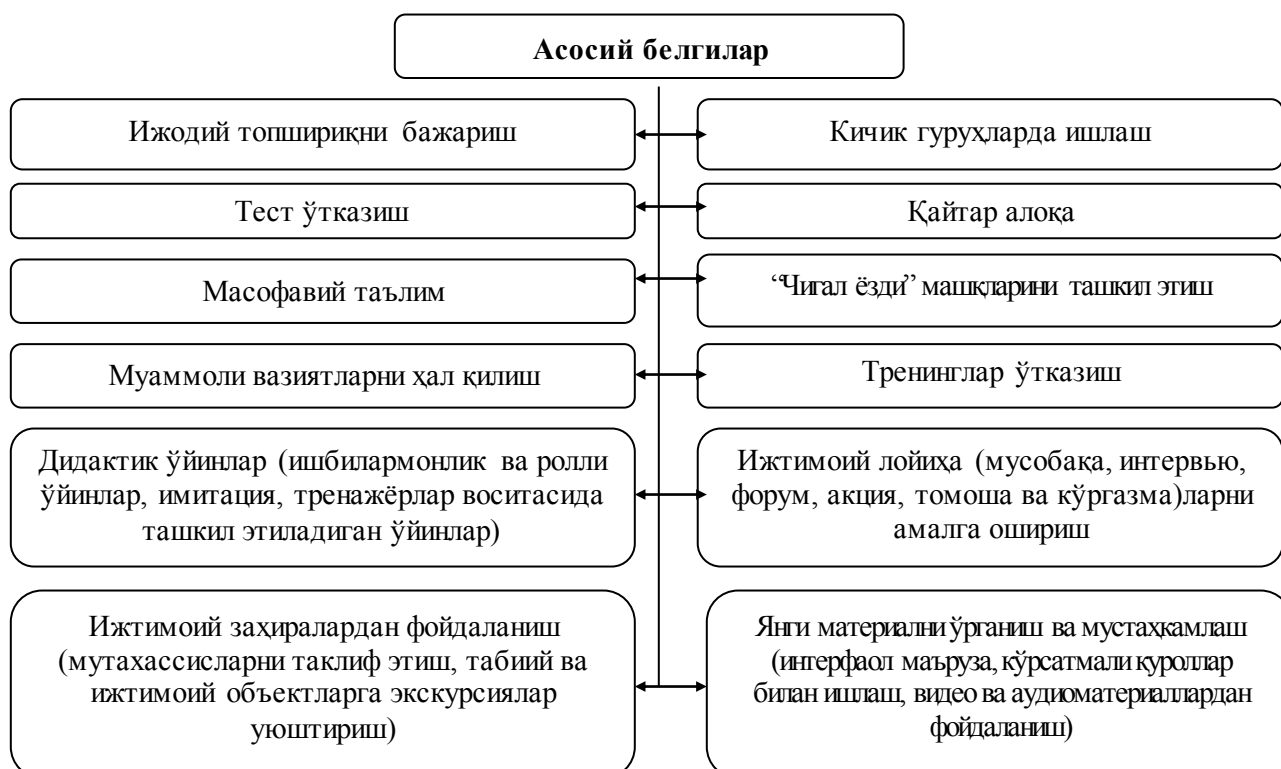
Таълимни ташкил этишга интерфаол ёндашувни қарор топшириш учун ўқитувчи (педагог)лар бир қатор шартларга риоя эта олишлари зарур.

Улар:

Изоҳ: Стуллар кичик ва катта доира шаклида жойлаштирилганда кичик доирада талабалар, катта доирада эксперт гуруҳи жойлашади.

Бугунги кунда жаҳон таълим тизимида интерфаол ўқитишнинг қуйидаги шаклларда амалга ошириладиганлиги барчага маълум:

Интерфаол таълим асосини интерфаол методлар ташкил этади. “Таълим жараёнида талабалар ҳамда ўқитувчи ўртасида ҳамкорликни қарор топтириш, фаолликни ошириш таълим олувчилар томонидан билимларни самарали ўзлаштириш, уларда шахсий сифатларни ривожлантиришга хизмат қиладиган методлар интерфаол методлар саналади”.

Назорат саволлари

1. Интерфаол таълим ва унинг ўзига хосликларини айтиб беринг.
2. Интерфаол машғулотларни ташкил этиш методикасини изоҳлаб беринг.
3. Интерфаол таълим тамойилларини айтиб беринг.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.

Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006

2. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

3. Монахов, В.М., Бахусова, Е.В., Олейникова, И.А. Педагогическая технология В.М.Монахова от А до Я: самоучитель проектирования учебного процесса: Липецк: ИРО, 2007.

2-МАВЗУ. ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИНТЕРФАОЛ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.

РЕЖА:

1. Шахсга йўналтирилган таълимнинг умумий тавсифи.
2. “Ҳамкорлик педагогикаси” технологияси, унинг мазмуни ва методикасининг ўзига хослиги.
3. Ш.А.Амонашвилининг шахсий-инсонпарварлик ёндашув технологияси.
4. Биргаликдаги самарали фаолият концепцияси.

Таянч тушунчалар: шахс, тамойил, ҳамкорлик педагогикаси, ҳамкорлик концепцияси, шахсий-инсонпарвар ёндашув.

1. Шахсга йўналтирилган таълимнинг умумий тавсифи. Шахсга йўналтирилган технология инсонпарвар фалсафа, психология, педагогикани умумлашган ҳолда ўзига акс эттиради. Шахсга йўналтирилган технологиянинг диққат марказида турли образли ҳаётий вазиятларда онгли танлашга қобилиятли, янги тажрибаларни идрок этишга тайёр, ўз имкониятларни ўзи амалга оширишга иштиёқманд ноёб яхлит инсон туради. Бундай шахснинг мувафакқияти анъанавий технологиядаги билим ва ижтимоий меъёрларни тарбияланувчиларга формал узатишдан фарқли равишда, эркин фикрли шахсни шакллантириш эканлигини билдиради.

Шахсга йўналтирилган технологияларнинг ўзига хослиги шундаки, улар шахс ривожланишини қандайдир буюртма асосида шакллантиришга эмас, аксинча унинг(шахснинг) табиий қобилиятлари асосида шакллантиришга йўналтирилган.

Таълим мазмуни ўзида бола шахси шаклланиши ва ривожланишидан келиб чиқувчи муҳитни акс эттиради. Унинг инсонпарварлик хусусияти инсонга, инсонпарвар меъёрларга ва идеалларга эътибор қаратилганлигидир.

Шахсга йўналтирилган технология ҳар бир боланинг индивидуал ўзига хослиги билан боғлиқликда таълим ва тарбиянинг метод ва воситаларини излаб топишга ҳаракат қилади. Шахсга йўналтирилган технология анъанавий технологиядаги болага авторитар, мустақиллигини эътироф этмаган ҳолда

қарашга қарама-қарши қўйилади. Севиш, ғамхўрлик, ҳамкорлик асосида шахс ижодийлиги ва ўзини-ўзи ривожлантириши учун шароит яратади.

Шахсга йўналтирилган таълим асосида Карл Роджерс томонидан ишлаб чиқилган фалсафа, психология ва педагогикадаги инсонпарварликка йўналтирилган *тамойиллар* ётади:

- индивид доимий ўзгарувчан дунёнинг марказида жойлашади: ҳар бир киши учун борлиқни идрок этишда шахсий дунёси муҳим аҳамиятга эга. Бу ички дунёни ҳеч ким ташқаридан охиригача била олиши мумкин эмас;

- инсон борлиқни шахсий муносабати ва тушуниши асосида идрок этади;

- индивид ўзини-ўзи билиш ва ўзини-ўзи реализациялашга ҳаракат қилади, у ўзини-ўзи такомиллаштиришда ички имкониятларга эга бўлади;

- мулоқот натижасида эришиш мумкин бўлган ривожланиш учун зарур ўзаро бир-бирини тушуниш;

- ўзини-ўзи такомиллаштириш, ривожланиш муҳит, бошқа одамлар билан ўзаро ҳаракат асосида келиб чиқади. Тўғридан-тўғри ёки яширин алоқалар натижасида эришиладиган ташқи баҳо инсон, унинг ўзини-ўзи билиши учун жуда муҳим.

Шахсга йўналтирилган таълимнинг *бош ғоялари* (И.С. Якиманский бўйича) қуйидагиларда акс этади:

- шахсга йўналтирилган таълимнинг мақсади: талабаларнинг билиш фаоллигини ошириш, боланинг индивидуаллигини юқори даражада кашф эта олиш;

- билим бўйича берилган меъёр сифатида таълим, жараён сифатида ўқитишга алоҳида урғу беради;

- ўқитиш деганда, таълим жараёнида берилганларини ижтимоий-аҳамиятли намуналарга айлантиришга йўналтирилган ҳар бир боланинг алоҳида индивидул фаолияти тушунилади;

- талаба субъективлигига таълимий таъсир натижасида келиб чиқувчи сифатида эмас, бошиданок унга ўзига хослиги сифатида қарайди;

- таълим жараёнини ташкил этиш ва амалга оширишда ҳар бир ўқувчининг шахсий тажрибаси ва унинг ижтимоийлашувини аниқлаш бўйича иш ўтказилиши керак;

- билимларни эгаллаш мақсади ўқувчи ривожланиши унинг имкониялари ва индивидуал-аҳамиятли кадриятларни ҳисобга олиш воситасига айланади.

Шахсга йўналтирилган таълимнинг анъанавий дидактик тизимдан асосий фарқли жиҳатлари:

1-жадвал.

Анъанавий ва шахсга йўналтирилган таълимнинг ўзига хосликлари

Анъанавий таълим	Шахсга йўналтирилган таълим
Таълим – бу ташқи таъсирлар натижасида индивиднинг умумлаштирилган, ижтимоийлашган тажрибаларни ўзлаштириш жараёни. Жамиятга зарур бўлган нарсалар, шахсга ҳам зарур.	Шахсга йўналтирилган таълим – талаба шахсининг, унинг шахсий хусусиятларидан келиб чиқиб билиш ва ўқиш фаолиятини субъекти сифатида, ривожланишини ва ўзини-ўзи ривожланишини таъминлайдиган таълим.
Талаба ҳақидаги образли тушунча: “инсон-лой” – дастлабки моҳиятга эга эмас (“тоза қоғоз”) ҳамда педагогик фаолиятнинг материали ҳисобланади.	Таълим олувчи ҳақидаги образли тушунча: “инсон-оила” – ривожланишнинг генетик дастури мавжуд.
Таълим жараёнида марказий фигура – ўқитувчи.	Таълим жараёни марказида – талаба.
Таълим: ўқитиш ва ўқиш: ўқитувчи билим, кўникма ва малакаларни беради, ўқувчи эса идрок этади ва ўзлаштиради	Таълим: ўрганилаётган фанларни эгаллаш жараёнида талабанинг индивидуаллиги амалга ошиши ва унинг шахсий сифатларининг ривож-ланишига йўналтирилган

	Ўқитувчи ва талабанинг биргаликдаги фаолияти. Шахсга йўналтирилган таълим юқори даражада “ўрганиш” ва “ўзлаштириш” тушунчасига қараганда, “эгаллаш” тушунчасида акс этади.
Таълим жараёнининг асосий фаолияти – ўқитиш.	Таълим жараёнининг асосий фаолияти – билиш фаолияти
Таълим жараёнида болаларнинг субъектли фарқлари ҳисобга олинмайди, ҳамма болалар учун ягона андоза – “стандарт” бериледи.	Таълим жараёнида болаларнинг субъектив тажрибаси максимал даражада очиб бериледи, талабаларнинг индивидуаллигига алоҳида эътибор қаратилади.
Шахсидан ижтимоий қадриятлар юқори қўйилади.	Бола шахсининг ўзи юқори қадрият саналади.
Дарсликлар билан бирга ўқитувчи билимларнинг асосий манбаи сифатида акс этади. Бундан ташқари ўқитувчи билиш субъектининг назорат қилувчисидир.	Ўқитувчининг роли – талаба мустақил таълим оладиган, шахсий имкониятларига таянадиган ва таълим технологиялари билан боғлиқликда фойдаланувчи таълимий муҳитни ташкил этиш.

2. “Ҳамкорлик педагогикаси”нинг мазмуни ва методикасининг ўзига хослиги. Ҳамкорлик педагогикасини новатор-педагоглар (Ш.А.Амонашвили, С.Н.Лисенко, И.П.Волков, В.Ф.Шаталов, Е.Н.Ильин ва бошқалар) педагогик жараён иштирокчилари (ўқитувчи ва талабалар) ўртасида инсонпарварлик тамойилига асосланган ўзаро муносабатлари ташкил этишини таъкидлаб ўтадилар. Ҳамкорлик педагогикаси учун концептуал аҳамиятга эга қоидалар А.Авлоний, Ж.Ж.Руссо, Я.Корчак, К.Роджерс ва бошқаларнинг педагогик қарашларида ўз ифодасини топган.

Педагогик ҳамкорлик ғоялари бугунги кунда педагогик технологиялар мазмунига сингдирилган ва “XXI аср таълими Концепцияси” асосини ташкил этади.

“Ҳамкорлик педагогикаси”нинг таснифий тавсифи:

Кўлланиш даражасига кўра: умумпедагогик.

Фалсафий асосларига кўра: инсонпарвар.

Асосий ривожланиш омилларига кўра: мажмуавий, биоген, социоген ва психоген.

Шахсга йўналтирилганлигига кўра: ҳартомонлама баркамол.

Мазмунли характерига кўра: таълимий + тарбиявий, дунёвий, инсонпарвар, умумтаълимий.

Бошқариш турига кўра: кичик гуруҳлар тизими.

Ташкилий шаклларига кўра: академик + клубли, индивидуал + гуруҳли, табақалашган.

Болага ёндашувга кўра: шахсий-инсонпарвар, субъект-субъектли(ҳамкорлик).

Методларни қўлланилишига кўра: муаммоли-изланувчан, ижодий, диалогли, ўйинли.

Таълим олувчилар тоифасига кўра: оммавий.

Мақсадга йўналганлиги:

- Талабчанлик педагогикасидан муносабатлар педагогикасига ўтиш.
- Болага шахсий-инсонпарвар ёндашув.
- Таълим ва тарбия бирлиги.

Ҳамкорлик концепцияси.

“Ўқитувчи-талаба” муносабатларидаги ҳамкорлик, бу фаолиятнинг бориши ва натижаларининг биргаликдаги таҳлили, маънавий дунёда бир-бирига самимийлик, ўзаро бир-бирини мустаҳкам тушуниш, катталар ва болаларнинг ҳамкорликдаги ривожлантирувчи фаолияти ғояси. Анънавий таълим педагогик жараёнда ўқитувчининг субъект сифатида, талабани эса объект сифатида иштирокига асосланган. Бу қоида ўқувчи ўз ўқув

фаолиятининг субъекти ҳақидаги тасаввур билан алмашинади. “Талаба-талаба” муносабатлари ҳамкорликнинг турли шакллари(ҳамкорлик, бирга катнашиш, бирга қайғуриш, бирга ижод қилиш, биргаликда бошқариш)да қабул қилинган умумий жамоа ҳаётининг фаолиятида амалга ошади.

Ҳамкорлик педагогикасининг тўртта асосий йўналиши мавжуд:

- шахсий-инсонпарвар ёндашув;
- дидактик фаоллаштирувчи ва ривожлантирувчи мажмуа;
- тарбия концепцияси;
- атроф-муҳитни педагогизациялаш.

1. Шахсий-инсонпарвар ёндашув:

- шахсга янгича қараш таълим беришнинг мақсади сифатида, яъни таълим-тарбия жараёнининг шахсга йўналтирилганлиги: шахс субъектдир, ҳар бир боланинг қобилияти бор.

- Педагогик мулоқотни инсонпарварлаштириш ва демократиялаш:

- болаларга муҳаббат, уларнинг тақдирига қизиқиш;
- боладаги умидли мшонч;
- ҳамкорлик, мулоқот маҳорати;
- тўғридан-тўғри мажбур қилишни бекор қилиш;
- ижобий рағбатлантиришнинг муҳимлиги;
- болалардаги камчиликларга сабрли бўлиш;
- ўқитувчи ва талаба ҳуқуқларини тенглаштириш;
- боланинг эркин танлаш ҳуқуқи;
- хато қилиш ҳуқуқи;
- шахсий қарашларга бўлган ҳуқуқ;
- бола ҳуқуқлари ҳақидаги конвенцияга амл қилиш;
- ўқитувчи-талаба муносабатлари усули: тақиқлаш эмас, йўналтириш;

бошқариш эмас, биргаликда бошқариш; мажбурлаш эмас, ишонтириш; буйруқ бериш эмас, ташкиллаштириш; чегараламаслик, эркин танлашни йўлга қўйиш.

• замонавий шароитда натижаларга олиб келмайдиган туғридан-туғри мажбурлашдан метод сифатида воз кечиш:

- мажбурловсиз, ишончга асосланган талабчанлик;
- туғма қизиқувчанликни ҳисобга олиб ўқитиш;
- мувафқиятсизликка сабаб бўладиган мажбурий истакни алмаштириш;
- болаларнинг мустақиллиги ва мустақил фаолиятини ўрнатиш;
- жамоа орқали бевосита талабларнинг қўлланиши.

Индивидуал ёндашувнинг янги талқини:

- ўрта ўқийдиган талабаларга йўналтиришни бекор қилиш;
- шахснинг энг яхши сифатларини излаш;
- шахсни психологик-педагогик ташхис этиш(қизиқишлари, қобилияти, йўналганлик, “Мен” концепцияси, характери, фикрлаш жараёнларининг ўзига хослиги)нинг қўлланилиши;
- ўқув-тарбия жараёнида шахснинг ўзига хосликларини ҳисобга олиш;
- шахс ривожини башорат қилиш(прогнозлаш);
- ривожланишни, уни коррекциялашнинг индивидуал дастурларини лойиҳалаш.

2. Дидактик фаоллаштирувчи ва ривожлантирувчи мажмуа:

- таълим мазмуни шахс ривожланишининг мазмуни сифатида қаралади;
- билим, кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш ва умумлашган фикрлашга ўргатиш;
- мактаб фанларини интеграциялаш, умумлаштиришга ўтилиши;
- таълимнинг вариативлиги ва табақалашганлиги;
- ўргатишнинг ижобий рағбатларидан фойдаланилади.

3. Тарбия концепцияси:

- Билимлар мактабини Тарбия мактабига алмаштириш;
- барча тарбиявий тизимлар марказида талаба шахсини қўйиш;
- тарбияга инсонпарвар ёндашув, умуминсоний қадриятларни шакллантириш;

- боланинг ижодий қобилиятларини, унинг индивидуаллигини ривожлантириш;

- миллий ва маданий анъаналарни тиклаш;

- индивидуал ва жамоавий тарбияни ҳисобга олиш.

4. Атроф-муҳитни педагогизациялаш.

Оила, мактаб ва ижтимоий борлик ўсиб келаётган авлодни шакллантирувчи муҳим ижтимоий институтлар сифатида ақс этади. Натижалар барча тарбия институтларининг биргаликдаги ҳаракатида аниқланади. Бундан болаларнинг эркинликлари ва ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ижтимоий ва давлат институтларига таъсир этувчи ота-оналар билан ҳамкорлик, омилкор бошқариш ғояси келиб чиқади.

3. Ш.А.Амонашвилининг шахсий-инсонпарварлик ёндашув технологияси.

Шалва Александрович Амонашвили таниқли педагог олим ва амалиётчидир. У ўзининг экспериментал мактабида ҳамкорлик педагогикасини, шахсий ёндашувни, тил ва математика ўқитишнинг самарали методикасини ишлаб чиқди ва ҳаётга татбиқ этди.

Ш.А. Амонашвилининг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат:

- боланинг шахсий хислатларини намоён қилиш орқали унда олижаноб инсоннинг шаклланиши, ривожланиши ва тарбияланишига имкон туғдирмоқ;
- боланинг қалби ва юрагини улуғламоқ;
- боладаги билишга бўлган кучларни ривожлантириш ва шакллантириш;
- кенг ва чуқур билим ҳамда малака олиш учун шароит туғдирмоқ;
- идеал тарбия – бу ўз-ўзини тарбияламоқ.

Ш.А. Амонашвили ўзининг технологиясини амалга ошириш учун қуйидаги методика ва методик усуллардан фойдаланди:

- инсонпарварлик;
- шахсий ёндашув;
- мулоқот маҳорати;

- оила педагогикасининг қўшимча имконияти;
- ўқув фаолияти.

Ш.А.Амонашвили технологиясида бола фаолиятини баҳолаш алоҳида аҳамиятга эга. Баҳолардан фойдаланиш ўта чекланган. Миқдорий баҳолашдан кўра сифатли баҳолашга урғу берилади, яъни тавсиф, натижалар пакети, ўз-ўзини баҳолаш.

4. Биргаликдаги самарали фаолият концепцияси.

Ўқитувчининг талабалар билан ҳамда талабаларнинг талабалар билан биргаликдаги самарали фаолият концепциясини профессор В.Я.Ляудис ишлаб чиққан.

Бу ўқув вазияти бир-бири билан боғлиқ *тўрт қисмдан* иборат:

- ўқув предметининг мазмуни;
- шароит;
- ўзаро ҳаракатдаги ўқув тизими;
- барча қисмларнинг ўзаро алоқа динамикаси.

Биргаликдаги самарали фаолият вазиятини ташкил этишга қўйиладиган *талаблар*:

1. Ўқишнинг бошидан қатнашчиларни ижодий самарали фаолиятга қўшиш;
2. Оралиқ вазифалар тизимини талабалар ва ўқитувчиларнинг биргаликда режалаштириши;
3. Ўқув фаолиятида ҳамкорлик, мазкур фаолиятга ўзининг хиссасини қўшишини аниқлашга йўналтириш;
4. Ўқитишнинг бориши қонуниятлари: фаолиятга кириш, ҳаракат, имитацион ҳаракатлар, ҳаракатни қўллаш, ўзи тартибга келадиган ва ўзи ҳаракатланадиган ҳаракатлар.

Биргаликдаги самарали фаолият концепцияси табиий ҳолда “ҳамкорлик педагогикаси” ичига киради ва қўйидаги *зояларга* асосланади:

- қийин мақсад ғояси;
- таянч ғояси (асосий тушунчалар, сигналлар);

- эркин танлаш ғояси (кўп масалаларнинг ичидан);
- катта блоклар ғояси;
- диалогли фикрлаш ғояси.

Назорат саволлари

1. Шахсга йўналтирилган таълимнинг умумий тавсифи.
2. “Ҳамкорлик педагогикаси” технологияси, унинг мазмуни ва методикасининг ўзига хослиги.
3. Ш.А.Амонашвилининг шахсий-инсонпарварлик ёндашув технологияси.
4. Биргаликдаги самарали фаолият концепцияси.
5. Шахсий-инсонпарвар ёндашуви.
6. Дидактик фаоллаштирувчи ва ривожлантирувчи методлари.
7. Тарбия концепцияси.
8. Атроф-мухитни педагогизациялаш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.
2. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006
3. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.
4. Монахов, В.М., Бахусова, Е.В., Олейникова, И.А. Педагогическая технология В.М.Монахова от А доЯ: самоучитель проектирования учебного процесса: Липецк: ИРО, 2007.

3-МАВЗУ. ЎҚИТИШНИНГ МУАММОЛИ-ИЗЛАНИШГА ДОИР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.

РЕЖА:

1. Муаммоли ўқитиш технологиясининг ўзига хосликлари.
2. Лойиҳа таълим технологияси.
3. Портфолио технологияси.

Таянч тушунчалар: муаммоли вазиятлар, метод, муаммоли таълим, фараз, ижодий вазифа, лойиҳа, лойиҳалаштириш.

1. Муаммоли ўқитиш технологиясининг ўзига хосликлари.

Маълумки, таълим турлари жамият ривожланиши билан боғлиқликда ривожланиб борган. Ўрта асрлардаги догматик ва схоластик таълим ўрнига XVIII асрдан бошлаб, оғзаки-кўрсатмали таълим тури пайдо бўлди. Гарчи догматик ёдлаш ҳали ҳам анча сақланиб қолган бўлсада, энди ўқитувчининг тушунтириши ва талабалар томонидан билимларни онгли равишда ўзлаштириш, билимларни амалда қўлланиш асосий ўрин тутди.

Муаммоли ўқитиш мутлақ янги педагогик ҳодиса эмас. Муаммоли ўқитиш унсурларини Сукротнинг эвристик суҳбатларда, Ж.Ж. Руссо Эмилл учун ишлаб чиқилган дарсларда кўриб чиқиш мумкин. Айниқса, бу ғояга К.Д.Ушинский аниқлик киритган. Масалан, у шундай ёзади: “Механик комбинацияларни ақлий ҳаракатларга ўтказишнинг барча ёш даврлари, айниқса, болаликда энг яхши усули Сукрот номи билан қўлланадиган ва унинг номи билан аталувчи Сукрот методидир. Сукрот ўзининг фикрларини тингловчиларга мажбуран сингдирмади, бироқ қандай фикрлар бир-бирига қарама-қарши туриши, уларнинг мияда кам акс этадиганларини билар эди. Шунинг учун бу фикрларни саволлар ёрдамида ҳосил қилишга ҳаракат қилар эди”.

Яқин XX асрга келиб эса, дарс баёнининг кескин кучайиши, ҳаёт билан боғланишнинг яхшиланганлиги, кўрсатмалиликнинг қўлланилиши, ўқитувчи томонидан ҳар бир нарсага ақлий ёндашишнинг кўрсатилиши изоҳли-иллюстратив таълимни вужудга келтирди. Бундай таълим XX асрнинг 70-йилларигача, гарчи 60-йилларнинг бошларидаёқ мактабларда

фаоллаштириш ғояси кенг тарқалиб, таълимнинг янги муаммоли тури пайдо бўлган бўлсада, амалда устунликка эга бўлди.

Соф муаммоли таълимнинг тарихи Джон Дюи томонидан кўплаб коидалари ишлаб чиқилган тадқиқотчилик методининг фанга киришидан бошланади. XX асрнинг 60-70 йилларида таълим назарияси янги ғоялар, назариялар, концепциялар билан бойиб борди. Таълим жараёнини фаоллаштириш назарияси(М.А.Данилов, М.Н.Скаткин, И.Т.Огородников), кичик ёшдаги талабаларни қийинчиликларни янада ошириб ўқитиш назарияси (Л.С.Занков), мазмунан умумлаштириш назарияси (В.В.Давидов, Д.Б.Эльконин), ақлий ҳаракатларни босқичма-босқич шакллантириш (П.Я.Гальперин ва бошқалар), маънавий эҳтиёжларни шакллантириш (Ю.В.Шаров), билишга қизиқиш(Г.И.Щукина) назарияси, дастурлаштирилган таълим назарияси (В.П.Беспалько, Н.Ф.Талызина) ва муаммоли таълим (А.М.Матюшкин, Т.В.Кудрявцев, М.И.Махмутов, И.Я.Лернер) назарияси ишлаб чиқилди.

Узлуксиз таълим тизимининг долзарб вазифаси ҳар томонлама ривожланган шахсни шакллантиришда акс этади. Замонавий педагогикада таълим жараёнида шахс ривожланишининг уммий масалалари тадқиқ этилади. Ҳар томонлама, баркамол ривожланганликнинг кўрсаткичи - юқоридаражадаги фикрлаш қобилиятининг мавжудлигидир.

Ривожлантирувчи таълим деб, яъни умумий ва махсус ривожланишга олиб келадиган шундай таълимни ҳисоблаш мумкинки, унда ўқитувчи фикр юритишнинг қонуний ривожланишини билишга таянган ҳолда, махсус педагогик воситалар ёрдамида ўз талабаларини фан асосларини ўрганиш жараёнида фикрлаш қобилияти ва билиш эҳтиёжини шакллантиришга оид мақсадга йўналтирилган иш олиб боради. Бундай таълим муаммоли таълим ҳисобланади.

Педагогик адабиётларда муаммоли таълимга бир қанча тавсифлар берилган.Муаммоли таълим деганда В.Оконь “муаммоли вазиятларни ташкил этиш, муаммони шакллантириш, муаммони ҳал этишда талабаларга

зарур ёрдам кўрсатиш, мазкур ечимларни назорат қилиш ва ниҳоят, эгалланган билимларни мустаҳкамлаш ва тизимлаштиришга раҳбарлик қилиш сифатидаги ҳаракатлар йиғиндиси”ни тушунади. Д.В. Вилькеев муаммоли ўқитишни таълим олувчига илмий билишнинг баъзи жиҳатларини бера оладиган таълим тури, деб изоҳлайди. И.Я. Лернер муаммоли таълимнинг моҳиятини “таълим муассасасининг мақсади билан боғлиқликда аниқ тизимда ўқитувчи иштирокчиларни билиш ва амалий муаммони ҳал этишга чорлаши”да деб қарайди. Т.В. Кудрявцев ва Ю.К. Бабанскийлар муаммоли таълимнинг моҳиятини талабаларнинг олдида дидактик муаммоларнинг қўйилиши, уларни ечилиши ҳамда талабаларнинг муаммоли вазифа тамойиллари ва умумлашган билимларни эгаллашларида кўради. Н.Н. Азизходжаеванинг фикрича, муаммоли ўқитишнинг моҳиятини ўқитувчи томонидан талабаларнинг ўқув ишларида муаммоли вазиятни вужудга келтириш ва ўқув вазифаларини, муаммоларини ва саволларини ҳал қилиш орқали янги билимларни ўзлаштириш бўйича уларнинг билиш фаолиятини бошқариш ташкил этади. Н.Ф. Сахратов эса, муаммоли таълим деганда, “муаммоли вазиятларни яратиш ва муаммоларни ҳал этишни излаб топишни бошқаришни ҳисобга олиш учун реал ижодий жараённи моделлаштириш асоси сифатида юзага чиқадиган таълим метод ва воситалари тизими” ни тушунади.

Назарий тадқиқотлар натижаларни таҳлил этиш ва амалий умумлаштириш асосида “муаммоли таълим”га қуйидагича таъриф бериш мумкин: “Муаммоли таълим – бу талабаларнинг ўқитувчи муаммоли вазият шароитида тушунтирганларини идрок этиш йўли билан билим ва фаолият усулларини ўзлаштиришга доир муаммоли вазиятларни мустақил (ёки ўқитувчи ёрдамида) таҳлил қилиш, муаммоларни таърифлаш ва уларни таклифлар, фаразлар воситасида (мантиқий ва интуитив) равишда асослаш ва исботлаш, шунингдек ечимларнинг тўғрилигини текшириш йўли билан ҳал қилишга оид ўқув-билиш фаолиятидир”.

Муаммоли таълимнинг бош мақсади:

1. Талабаларнинг ижодий кўникмалари ва фикрлаш қобилиятларини ривожлантириш.

2. Фаол изланиш ва муаммони мустақил ҳал этиш давомида талабаларнинг билим, кўникма ва малакаларини эгаллаши. Натижада бу билим, кўникмалар анъанавий таълимга қараганда, мустаҳкам.

3. Стандарт бўлмаган муаммоларни кўриш, кўя олиш ва ҳал этишга қодир фаол ижодкор шахсни тарбиялаш.

4. Юқори даражадаги муаммоли фикрлашни шакллантириш.

Муаммоли таълимнинг асосий тушунчалари:

- муаммо;
- фараз;
- муаммоли вазият;
- муаммоли савол;
- муаммоли вазифа;
- ижодий вазифа;
- мустақил иш.

Муаммо – (юнончадан – вазифа) ҳал этишни талаб этадиган вазифа, мураккаб савол (Ўзбекчи изоҳли луғат); ўрганиш, ҳал қилиш талаб этиладиган мураккаб назарий ва амалий савол.

Муаммо жавоби бевосита мавжуд билимда бўлмаган ва ечиш усули ноъмалум бўлган масала. Шунинг учун ҳам муаммони қуйиш ва ҳал қилиш маажуд билимлар доирасидан четга чиқишни, янги ечиш усули, методларини қидиришни талаб этади (Фалсафа: қомусий луғат).

Муаммо уч таркибий қисмдан иборат: маълум (берилган вазифа асосида), номаълум (уларни топиш янги билимларни шакллантиришга олиб келади) ва аввалги билимлар (талабалар тажрибаси).

Ўқув муаммосининг муҳим белгилари қуйидагилар:

- янги билимларни шакллантиришга олиб келадиган номаълумнинг бўлиши;

- талабаларда номаълумни топиш йўлида иқтидорни амалга ошириш учун зарур бўлган муайян билим захирасининг бўлиши.

Фараз – (юн. hypothesis – асос)- ўрганлаётган ҳодисанинг сабаблари ва хусусиятларини тушунтирадиган асосли тахмин тарзидаги билим шакли. Қоидага кўра фараз мураккаб қўшма гап кўринишида шарт майли билан шакллантирилади: “Агар..., -са...”, “бўлиши мумкин”, “ўйлаймиз”, “мумкин, агарда...”. Масалан, ўйлаймизки, агар ақл соҳаси (ноосфера) фақат ижобий ишларга сарф этилганда, атроф-муҳит шунчалик хавф-хатарга қолмаган бўлармиди?

Фараз билан ишлаш қоидаси:

- фаразнинг қўйилиши;
- уни назарий асослаш;
- фаразни тажрибада синаб кўриш.

Муммоли вазият – бу инсоннинг юз берган ҳодисани, фактни, воқелик жараёнини қандай тушунтиришини билмайдиган, унга маълум бўлган ҳаракат усуллари билан мақсадга эриша олмайдиган пайтда вужудга келадиган интеллектуал қийналишидир. Бу инсонни янги тушунтириш йўллари ёки ҳаракат усуллари билишга ундайди. Муммоли вазият ижодий билиш фаолиятининг қонуниятидир. У фикрлашнинг бошланишини шарт қилиб кўяди, фаол фикрлаш муаммоларни қўйиш ва ҳал қилиш жараёнида намоён бўлади.

Инсоннинг муаммоли вазиятлар шароитидаги продуктив билиш фаолияти босқичларининг муайян изчиллиги психология фани томонидан белгилаб берилган: муаммоли вазият – муаммо – уни ҳал қилиш усуллари излаш – муаммони ҳал этиш.

Муаммоли савол. Талабаларда интеллектуал қийинчиликлар туғдирадиган саволларгина муаммоли саналади., чунки уларнинг жавоби талабаларнинг илгариги билимларида ҳам, ўқитувчи томонидан берилган ахборотларда ҳам бўлмайди. Шундай хусусиятларга эга бўлган саволларни

педагоглар илгари ҳам учратганлар ва уларни “мушкул саволлар” деб атаганлар.

Савол қуйидаги ҳолатда муаммоли бўлади: у илгари ўзлаштирилган тушунча ва тасаввурлар билан, маълум ўқув вазиятида ўзлаштириш зарур бўлган тушунча ва тасаввурлар билан мантиқий боғланган бўлиши; ўзида билиш қийинчилиги ҳамда маълум ва номаълумнинг аниқ чегараси мавжуд бўлиши; янгини илгари маълум бўлган билимлар билан таққослаганда мавжуд заҳира билимга, кўникма ва малакага қаноатланмаслик ҳиссини уйғотиш.

Ижодий вазифа – бу муаммони ҳал этишнинг янги қоидасини топишни шарт қилиб қўядиган вазифа.

Ижодий вазифа:

- ўқув материални эгаллаш, умумлаштириш ва такрорлаш;
- талабаларнинг ижодий қобилият, билишга қизиқиш, мавҳум ва мантиқий фикрлашларини ривожлантириш;
- мустақил ишлаш кўникмаларини шакллантириш;
- фанлараро алоқадорликни ҳосил қилиш.

Масалан: “Шахс таълим жараёнининг ҳам объекти, ҳам субъекти”. Бу фикрни қандай тушуниш мумкин? Бир пайтнинг ўзида ҳам объект, ҳам субъект бўлиш мумкинми?

Юқоридагилардан келиб чиқиб, муаммоли ўқитиш технологияларининг ўзига хос жиҳатларини қуйидагича таснифлаштириш мумкин:

Қўлланиш даражаси бўйича: умумпедагогик.

Фалсафий асосига кўра: прагматик + мослашувчанлик.

Асосий ривожланиш омилларига кўра: биоген (Дьюи бўйича) + социоген + психоген.

Ўзлаштириш концепцияси бўйича: ассоциатив-рефлекторли + бихевиористик.

Шахсга йўналганлигинининг тузилиши бўйича: БКМ + АФУ.

Мазмунига кўра: таълимий, дунёвий, умумтаълимий, инсонпарвар + технократик.

Бошқарилишига кўра: кичик гуруҳлар тизими.

Ташқил этиш шаклига кўра: гуруҳли, академик + клубли.

Болага ёндашувига кўра: эркин тарбия.

Қўлланиладиган методига кўра: муаммоли.

Замонавийлаштиришига йўналганлигига кўра: талабалар фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш.

Таълим оловчиларни қамраб олишига кўра: оммавий.

Кўриниб турибдики, муаммоли ўқитиш – икки томонламали жараён: бир томондан, бу муаммоли ўқитиш (ўқитувчи фаолияти соҳаси), иккинчи томондан, муаммоли ўқиш (талабалар фаолияти соҳаси). Муаммоли ўқитиш – бу ўқитувчининг ўқув муаммосини қўйиш ва муаммоли вазиятларни яратиш, мазкур ўқув муаммоларини ҳал этишда талабаларнинг ўқув фаолиятини бошқариш фаолияти. Бу яна талабаларнинг уларни олдига кўндаланг қуйилган муаммони ҳал этишдаги иштироки давомида билимларни ўзлаштириш бўйича ташқил этилган фаолиятидир.

2. Лойиҳа таълим технологияси. Лойиҳавий таълим қуйидаги долзарб муаммоларни ҳал этиш имконини беради ва давр талабига айнан мос келади:

1) таълимни реал ҳаётга юқори даражада яқинлаштирилган вазиятда амалга оширишни таъминлайди;

2) назарий маълумотларни амалий фаолият билан боғлаш ва талабаларни фаол мустақил билишжараёнига жалб этиш имконини беради;

3) касбий ва таянч лаёқатларини шакллантириш ва ривожлантиришни таъминлайди.

Лойиҳали таълимнинг асосий тушунчаларига қуйилагилар киради:

1) лойиҳа;

2) лойиҳалаштириш;

3) лойиҳавий фаолият;

4) ўқув лойиҳаси;

- 5) ўқув лойиҳавий фаолият;
- 6) лойиҳавий таълим;
- 7) лойиҳавий таълимнинг технологияси.

Қуйида биз мазкур тушунчалар асосида лойиҳали таълимнинг ўзига хосликларини ёритиб берамиз.

Лойиҳа (design - дизайн) – баъзи мураккаб ишланмаларни яратиш бўйича ҳужжатлар йиғиндиси. Лойиҳа (projekt) – тушунчаси кенгрок ифодаланиб, маълум натижа (лойиҳанинг беқиёс маҳсули)га эга мақсадли фаолиятни ташкил этиш учун бирор-бир ташкилий шаклни белгилаш учун фойдаланилади.

Лойиҳалаштириш -(«лойиҳа» сўзидан) – реал натижага олиб келувчи, катъий тартибга солинган ҳаракатлар изчиллигини ўз ичига олувчи муаммони ўзгартирувчи фаолиятни англатади.

Таълим маъносидаги лойиҳалаштириш ўқитувчи томонидан талабанинг муаммони излаш, уни ҳал этиш бўйича фаолиятни режалаштириш ва ташкил этишдан то (интеллектуал ёки моддий маҳсулотни) оммавий баҳолаш учун уни ҳал этиш усулини тақдим этишгача мустақил ҳаракат қилишини таъминловчи махсус(лаборатория шароитларида) ташкил этилган мақсадли ўқув фаолиятидир.

Лойиҳавий фаолият ўзига хос кўринишга эга бўлиб, қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади: лойиҳа концепциясини ишлаб чиқиш, лойиҳавий фаолиятни ташкил этиш, лойиҳавий фаолиятни режалаштириш, лойиҳавий вазифаларни ҳал этиш, лойиҳани расмийлаштириш, ҳисобот тузиш, натижалар тақдимотини тайёрлаш, лойиҳанинг оммавий тақдимоти, ҳимояси ва баҳоси, рефлексия, ҳисобот топшириш (2.2.1-расм).

“Ўқув лойиҳаси” тушунчаси кенг қамровга эга бўлиб, қуйидаги мазмунга эга:

- муайян истеъмолчига мўлжалланган, муаммоларни излаш, тадқиқот қилиш ва ечиш, натижани ноёб (моддий ёки интеллектуал) маҳсулот

кўринишида расмийлаштиришга қаратилган талабларнинг мустақил ўқув фаолиятини ташкил қилиш усули;

- назарий билимлар орқали амалий вазифаларни ечишга қаратилган ўқув воситалари ва қуроллари;

ривожлантирувчи, таълим ва тарбия ҳамда билимларни кенгайтириш, чуқурлаштириш ва малакаларни шакллантиришга қаратилган дидактик восита.

1-расм. Лойихавий фаолиятнинг тузилиши ва мазмуни

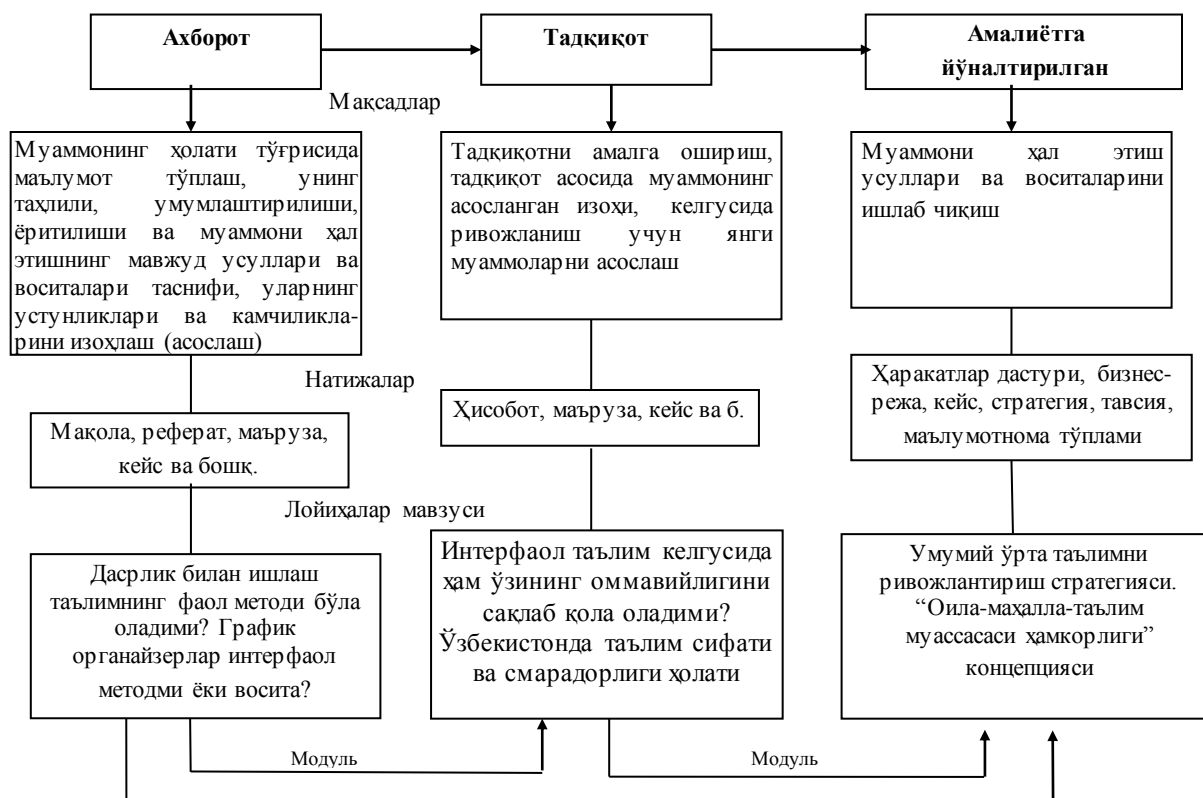
Ҳозирги вақтда таълим амалиётида лойиханинг хилма-хил турларидан фойдаланилади:

- 1) етакчи фаолият турига кўра: тадқиқот, амалий йўналтирилган ва ахборотли;
- 2) фанга йўналтирилганлигига кўра: монолойиха ва фанлараро лойиха;
- 3) давомийлигига кўра: ўзоқ муддатли, ўрта муддатли, қисқа муддатли;
- 4) лойиха иштирокчиларининг сонига кўра: индивидуал ва гуруҳли.

Мазкур ўқув лойихаларининг ҳар бири ўзининг мақсади, натижаси ва мавзу баҳси юзасидан бир-биридан фарқланади (2.2.2-расм). Масалан, ахборот тавсифига эга лойиханинг мақсади муаммонинг ҳолати тўғрисида

маълумот тўплаш, унинг таҳлили, умумлаштирилиши, ёритилиши ва муаммони ҳал этишнинг мавжуд усуллари ва воситалари таснифи, уларнинг устунликлари ва камчиликларини изоҳлаш (асослаш)дан иборат бўлса, тадқиқотчиликка доир лойиҳада эса, тадқиқотни амалга ошириш, тадқиқот асосида муаммонинг асосланган изоҳи, келгусида ривожланиш учун янги муаммоларни асослаш мақсад сифатида белгиланади.

Худди шундай натижасига кўра ҳам лойиҳалар алоҳида ўзига хосликка эга. Масалан, тадқиқот тавсияга эга лойиҳа натижаси ҳисобот, маъруза, кейс билан тугаса, амалий йўналтирилган лойиҳалар эса истиқболли режа, ҳаракатлар дастури, стратегия, маълумотнома каби натижаларга эга бўлади.

2-расм. Ўқув лойиҳаларининг қиёсий таҳлили

Ўқув лойиҳавий фаолият – бу қўйилган вазифага эришиш, таълим олувчилар учун муҳим ва аниқ фойдаланувчига мўлжалланган бирор-бир якуний маҳсул кўринишида расмийлаштирилган, муаммони ечиш учун таълим олувчиларнинг белгиланган изчилликдаги ҳаракатлари мажмуаси.

Ўқув лойиҳавий фаолият уч босқичда амалга оширилади:

1. Тайёргарлик босқичи. Мазкур босқич аудиторияда амалга оширилиб, иккита фазани ўз ичига олади: лойихага киришиш ҳамда лойиха фаолиятини ташкил этиш ва режалаштириш.

Лойихага киришиш босқичида талабалар:

- 1) вазиятга мослашиш;
- 2) муаммони шахсан ўзлаштириш (муаммони тушуниш ва амалий фаолиятнинг муайян соҳаси учун унинг ечими долзарб ва муҳимлигини англаш);
- 3) лойиханинг мақсади, муаммони ҳал этиш масалаларини қабул қилиш, аниқлаштириш ва муайянлаштириш;
- 4) лойиханинг натижаси (маҳсулоти) ва уни тақдим этиш шаклларини англаш, лойиханинг бошқа иштирокчилари ва ўқитувчи билан мулоқотнинг характерини белгилаб олишади.

Лойихага киришишнинг режалаштириш фазасида:

- 1) гуруҳларга бирлашишади;
- 2) лойиха бўйича ишлар турларини ажратиб, қатнашчилар орасида тақсимлашади;
- 3) лойиха бажариш бўйича ишчи режасини ишлаб чиқишади;
- 4) уни бажаришнинг оптимал усуллари ва воситаларини танлашади;
- 5) натижа тақдимотини расмийлаштириш усуллари ва шаклларини белгилашади;
- 6) лойиха масъули, ҳисобот ва тақдимотни баҳолаш мезонларини муҳокама қилишади.

2. Лойихани бажариш босқичи аудиториядан ташқарида амалга оширилиб, ушбу даврда талабалар ўзларининг вазифалари билан мувофиқ тарзда ва маълум қилган ҳолда фаол ва мустақил ишлайдилар:

- 1) турли манбалардан ахборот тўплаш, таҳлил этиш ва умумлаштириш ишларини олиб борадилар;
- 2) тадқиқот ўтказадилар, натижаларни таҳлил этишади;
- 3) зарурат туғилганда маслаҳатлашадилар;

- 4) оралиқ натижаларни муҳокама қиладилар;
- 5) ҳаммадан олинган натижаларнинг умумий тўпланиши ва муҳокамасини ўтказадилар.

3. Яқунловчи босқич ҳам аудиторияда ташкил этилиб, лойиҳа тақдимоти, талабалар маҳсулоти ва лойиҳа фаолиятининг баҳоланиши, лойиҳа фаолияти рефлексияси кабиларни ўз ичига олади:

1) лойиҳанинг жамоавий тақдимоти вақтида қуйидагиларни акс эттиришади:

- муаммо, мақсад ва вазифаларни тушуниш;
- ишни режалаштириш ва амалга оширишни билиш;
- ечимларни излаш жараёни таҳлил қилиш;

2) лойиҳалар ва тақдимотнинг ўзаро баҳолашади;

3) фаолият ва натижанинг рефлексиясини амалга оширишади: иш давомида ва якунида юзага келган нўтуқларини англаш, йўл қўйилган хатоларни таҳлил қилиш, шахсий ўзгаришларини англашни намоён этадилар;

4) лойиҳа фаолияти ҳақида ҳисобот топширишади.

Мазкур босқичларда амалга ошириладиган ўқув лойиҳаси ўзининг паспортига эга бўлиб, педагогик аннотация, лойиҳа топшириғи, талабаларга услубий кўрсатмалар, лойиҳа таълимнинг технологик картасини ўз ичига камраб олади.

Педагогик аннотацияда қуйидаги муҳим жиҳатлар ўз аксини топади:

- 1) ўқув фанининг номи;
- 2) лойиҳа мавзуси;
- 3) қатнашчилар;
- 4) таълимнинг мақсади;
- 5) режалаштириладиган ўқув натижалари;
- 6) талабалар лойиҳани муваффақиятли ҳал этиши учун аввал эгалланган билим ва кўникмалар рўйхати;
- 7) лойиҳанинг турланиш белгиларига кўра тавсифномаси;
- 8) лойиҳани бажариш тартиби;

- 9) лойиҳанинг баҳоланиши;
- 10) лойиҳавий таълимни ташкил этиш босқичлари;
- 11) таълим моделининг қисқача тавсифномаси.

3. Портфолио технологияси. Бўлажак мутахассисларда келажақда рақобатбардош, сафарбар бўлишлари учун уларда мустақилликни шакллантириш жуда муҳим. Айнан талабаларда мустақилликни ривожлантириш, уларни касбий фаолиятга тайёрлашда педагогга “Портфолио” технологияси ёрдам беради. Ўз-ўзидан савол туғилади: “Портфолио нима?”.

Мазкур саволга олимлар хилма-хил таъриф беришган:

- 1) назорат воситаси (И.А. Кныш, И.П. Пастухова);
- 2) профессор-ўқитувчининг баҳолашга доир фаолияти воситаси (Г.Б. Голуб, О.В. Чуракова);
- 3) баҳолаш ва ўзининг шахсий муваффақиятини баҳоланишнинг кўпфункционали воситаси (Л.П. Макарова);
- 4) индивидуал муваффақиятлар мониторингини амалга ошириш воситаси ёки имтиҳоннинг муқобил шакли (Т.Г.Новикова, М.А.Пинская, А.С.Прутченков);
- 5) таълим натижаларини белгилаб берувчи муқобил восита ёки технология (Л.Ванюшкина, Т.Г.Новикова, М.А.Пинская, А.С.Прутченков);
- 6) таълимий муваффақиятларни ва қўшимча натижаларни баҳолаш воситаси (Т.Г. Новикова, М.А. Пинская, А.С. Прутченков);
- 7) талабанинг зарур ва истиқболли имконият ва қобилиятларини, унинг кучли ва кучсиз томонларини кўрсатиб бериш, шахсий, касбий ва ижодий салоҳиятини очиб беришнинг объектив ва максимал равишда тўлиқ аниқлаш воситаси (И.А. Кныш, И.П. Пастухова).

Юқоридаги фикрларни умумлаштириш асосида портфолионинг қуйидаги муҳим хусусиятларини ажратиш кўрсатиш мумкин:

- 1) талабаларнинг ўқув фаолияти натижаларини тизимли ва узлуксиз баҳолаш ҳамда ўз-ўзини баҳоланишнинг янги шакли;

2) таълимдаги компетентли йўналтирилган ёндашувни қўллаб-қувватловчи таълим технологияси;

3) талабаларнинг фақат ўқув фаолияти натижаларинигина эмас, балки уларнинг муваффақиятига туртки бўлган барча куч ва имкониятларни ҳар томонлама намоёниш қилишга доир иш тўплами;

4) таълимнинг маълум бир даврида талабаларнинг ўқув натижаларини намоёниш этиш;

5) баҳолаш учун тақдим этилган ишларни танлаб олишда бевосита иштирок этиш, бундан ташқари ўз-ўзини таҳлил этиш ва ўз-ўзини баҳолаш, яъни талабаларда рефлексив қобилиятни шакллантирувчи талаба иши антологияси. Рефлексиянинг моҳияти инсоннинг ўз-ўзини ривожлантиришга доир зарур хулосалар чиқариши, ўз имкониятлари ва муваффақиятини адекват баҳолашга доир билим, кўникмаларини аниқлашга доир билиш фаолиятида намоён бўлади.

Ана шу сабабли портфолиони яратишнинг мақсади таълим натижалари бўйича талабанинг ривожланишини намоёниш этиш ва у нимани билмайди, нимани бажара олмайди, худди шундай нимани билади, нимани бажара олмайди деган саволга жавоб топишдир. Портфолио ўзида белгиланган тартибда ташкиллаштирилган ўқув материаллари тўпламини акс эттиради. Ундаги катта блоклар бўлимлар, унинг ичидагилар эса лавҳа (рубрика)лар деб номланади. Бўлим ва лавҳалар сони ҳамда уларнинг номланиши ҳар бир аниқ вазиятдан келиб чиққан ҳолда турлича бўлиши мумкин. Портфолиода бўлимлар ва материалларнинг номланиши аниқ шакллантирилган бўлиши талаб этилади. Ҳужжат ва материалларни йиғишни талаба ўзи мустақил амалга оширади.

Тадқиқотимиз натижалари шуни кўрсатадики, ўқув портфолионинг қуйидаги турларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир:

1. “Ҳужжатлар портфолиоси”. Бундай турдаги портфолио индивидуал таълимий муваффақиятларнинг сертификатланган портфели: диплом, фахрий ёрлик, гувоҳнома ва бошқалар.

2. “Ишлар портфолиоси” ўзида турли хил ижодий ишлар, лойиҳалар, тадқиқот ишларини акс эттиради: рейтинг дафтарчаси, ижодий иш дафтари, электрон хужжатлар, моделлар, лойиҳалар, ижтимоий амалиётга доир ҳисоботлар. Мазкур портфолиода талаба мустақил ва гуруҳдошлари билан биргаликда тўплаган адабиётлар, даврий нашрларнинг ксеронусхалари, иллюстрациялар жойланади.

3. “Такризлар портфолиоси”да талабанинг эришган ютуқларини баҳолашга доир хулосалар, такризлар, резюмелар, эсселар, тавсиянома ва тавсифномалар тақдим этилади.

4. “Натижалар портфолиоси” белгиланган йўналиш бўйича эгалланувчи талабалар маҳоратини жамлаш учун қўлланилади; талабалар ёки педагоглар томонидан жамланган талабаларнинг энг яхши ишларини ўзида акс эттиради. Натижалар портфолиоси индивидуал ва гуруҳли бўлиши мумкин. Гуруҳ натижалари портфолиоси ғоясидан “Энг яхши талабалар гуруҳи” конкурсидан фойдаланиш мумкин.

5. “Баҳоловчи портфолио” талабаларнинг эгаллаган билим ва кўникмаларини назорат қилиш учун йиғилади ва турли хилдаги назорат материалларидан ташкил топади: назорат ишлари, тестлар, чизмалар, кроссвордлар ва бошқалар. Баҳоловчи портфолиони педагог мустақил равишда тузиши ва таълим олиш курси тугашигача бўлган вақтга мўлжаллаши мумкин.

6. “On-line-портфолио” хилма-хил шаклларда қўлланилиши мумкин. Бундай портфолионинг биринчи шаклида талабалар олий таълим муассасаси ёки факультет сайтыга материаллар қўшишлари, иккинчи кўриниши сифатида ўзларининг шахсий веб-сайтини яратиш ва ўз тушунгани асосида семестр якунлари бўйича ҳисобот тарзида тайёрланадиган портфолиодан фойдаланиш мумкин.

Талабаларни портфолио яратишга доир фаолият қуйидаги қадамлар кетма-кетлигидан иборат бўлади:

1-қадам. Дастлаб талабаларда портфолио яратишга доир мотивация ҳосил қилинади. Талабаларга портфолионинг афзалликлари, уни яратишдан кўзланган мақсад, портфолионинг турлари ҳақида маълумот берилади. Сўнгра портфолионинг тузилиши билан таништирилади:

- 1) титул қисми;
- 2) мундарижа;
- 3) портфолионинг мақсадини кўрсатиш.
- 4) портфолионинг бўлимлари ҳақида маълумот бериш.

2-қадам. Талабалар билан ҳамкорликда портфолионинг тури ва тузилиши ҳақида келишиб олинади.

“Ишлар портфолиоси” портфолиолар яратишга қўйиладиган талабларга мувофиқ тўртта бўлимни ўз ичига олади: 1. Менинг қиёфам. 2. Коллектор. 3. Иш материаллари. 4. Ютуқлар.

“Менинг қиёфам” бўлимининг мақсади: талабаларнинг ўзлари ҳақидаги маълумотларни тақдим этиш. Мазкур бўлимда талабанинг расми, эссе, анкета, тавсифномалари ўрин олади. Унда қуйидаги лавҳалар мавжуд:

- “Менинг анкетам”;
- “Танишинг – бу мен!”;
- “Менинг ўйларим”;
- “Мен ва менинг қизиқишларим”.

“Коллектор” бўлимининг мақсади талабанинг педагогик фанларга доир тўплаган материалларини тақдим этиш. Уларга адабиётлар рўйхати, чизма, жадвал ва расмлар, мақолаларнинг ксеронусхалари ҳамда курсдошларининг ижодий материаллари киритилади. Мазкур бўлимда талабалар қуйидаги лавҳаларни тайёрлашди:

- “Иш столи”;
- “Бу қизиқ”;
- “Курсдошларимнинг ижодидан”.

“Иш материаллари” бўлимида талабаларнинг ўзлари томонидан яратилган ва тизимлаштирилган барча материаллар киритилади. Мазкур бўлим қуйидаги лавҳаларни ўз ичига қамраб олади:

- “Ёзма ишлар”;
- “Менинг мулоҳазаларим”;
- Шахсий хатоларим таҳлили”.

“Ютуқлар” бўлимига талабаларнинг ўқув йили ва яхлитликда таълим олиш босқичларида эришган энг яхши натижалари киритилади. Шунингдек, талабаларнинг қизиқиш ва интилишларини рағбатлаш мақсадида қуйидаги лавҳаларни киритиш имконияти берилади:

- “Менинг бунёдкор ғоям”;
- “Менинг таълимдаги ташаббусим”.

3-қадам. Портфолиони яратиш муддати ва вақти белгилаб олинади.

4-қадам. Портфолиони баҳолаш мезонлари келишиб олинади. Портфолиони баҳолашда қуйидаги тамойилларга риоя қилини таъкидлаб ўтилди: 1) саводхонлик; 2) эстетиклик; 3) мақсадга эришилганлик; 4) мазмуннинг бойлиги; 5) ижодий ёндашув.

5-қадам. Баҳолаш тизимини яратиш ва назорат объектларини аниқлаш (портфолионинг айрим бўлимлари (масалан, “Менинг қиёфам”) қисман баҳоланиши, асосий эътибор “Иш материаллари”га қаратилиши таъкидлаб ўтилади).

Назорат саволлари

1. Муаммоли ўқитиш технологиясининг ўзига хосликлари.
2. Лойиҳа таълим технологияси.
3. Портфолио технологияси.
4. Муаммоли таълимнинг бош мақсади
5. Муаммоли таълимнинг асосий тушунчалари:

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.

2. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006

3. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

4-МАВЗУ. ГУРУҲИЙ ҲАМКОРЛИКДАГИ ФАОЛИЯТ - ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМНИНГ АСОСИ.

РЕЖА:

1. Ҳамкорликда ўқитишнинг афзалликлари ва ўзига хосликлари.
2. Ҳамкорликда ўқитиш методлари.
3. “Кичик гуруҳ – қайта алоқа” тести.

Таянч тушунчалари: ҳамкорлик, ҳамкорликда ўқитиш, командада ўқитиш, билим, кўникма, малака.

1. Ҳамкорликда ўқитишнинг афзалликлари ва ўзига хосликлари.

Ҳамкорликда ўқитиш ғояси турли мамлакатлардаги жумладан Америкадаги Ж.Хопкинс университети профессори Р.Славин (1990), Миннесот университети профессорлари Р.Жонсон, Д.Жонсон (1987), Калифорния университети профессори Ж.Аронсон (1978), Изроилдаги Тель-Авив университети профессори Ш.Шаран (1988) томонидан ишлаб чиқилган.

Америка олимлари томонидан ишлаб чиқилган ҳамкорликда ўқитиш асосан талабаларда ДТС ва фан дастурида қайд этилган билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш, Изроил ва Европа олимлари томонидан тавсия этилган ҳамкорликда ўқитиш юқорида қайд этилганлар билан бир қаторда, кўпроқ талабалар томонидан ўқув материални қайта ишлаш, лойиҳалаш фаолиятини ривожлантириш, ўқув баҳси ва мунозаралар ўтказишни назарда тутди.

Мазкур ғоялар бир-бирини тўлдиради, дидактик жиҳатдан бойитади ва бир-бирини тақозо этади.

Ҳамкорликда ўқитиш ғояси дидактикада 1970 йилларда пайдо бўлган. Ҳамкорликда ўқитиш технологияси Буюк Британия, Канада, Ғарбий Германия, Австралия, Нидерландия, Япония, Изроил мамлакатлари таълим муассасаларида кенг қўлланила бошлаган.

Ҳамкорликда ўқитишнинг асосий ғояси ўқув топшириқларни нафақат биргаликда бажариш, балки ҳамкорликда ўқишни ўрганишдир.

Ҳамкорликда ўқитиш ҳар бир талабани кундалик қизғин ақлий меҳнатга, ижодий ва мустақил фикр юритишга ўргатиш, шахс сифатида онгли мустақилликни тарбиялаш, ҳар бир талабада шахсий кадр-қиммат туйғусини вужудга келтириш, ўз кучи ва қобилиятига бўлган ишончни мустаҳкамлаш, таҳсил олишда маъсулият ҳиссини шакллантиришни кўзда тутати.

Ҳамкорликда ўқитиш технологияси ҳар бир талабанинг таҳсил олишдаги муваффақияти гуруҳ муваффақиятига олиб келишини англаган ҳолда мунтазам ва сидқидилдан ақлий меҳнат қилишга, ўқув топшириқларини сифатли бажаришга, ўқув материални пухта ўзлаштиришига, ўртоқларига ҳамкор бўлиб, ўзаро ёрдам уюштирилишига замин тайёрлайди.

3. Ҳамкорликда ўқитиш методлари. Ўқитувчи таълим жараёнида ҳамкорликда ўқитиш методларидан фойдаланиш мақсадида қуйидагиларни:

- қайси мавзуларни ҳамкорликда ўқитиш методларидан фойдаланиб ўрганиш мумкинлигини аниқлаши ва мазкур дарсларни тақвим-режада белгилаши;
- ушбу мавзу бўйича талабаларга тавсия этиладиган ўқув топшириқлари ва уларни бажариш юзасидан кўрсатмаларни тайёрлаши;
- ҳамкорликда ўқитиш методларидан фойдаланиб ўтиладиган дарс тури, дарс структураси ва боришини лойиҳалаши;
- ўтган ва янги мавзулар юзасидан талабалар билимини назорат қилиш учун тест топшириқларини тузиши керак.

Мазкур методлардан фойдаланганда шуни назарда тутиш керакки, талабалар ўз шериклари билан ҳамкорликда ўқув топшириқларни тўғри бажаришлари баробарида гуруҳ аъзоларининг фаоллиги, ҳамкорликнинг вужудга келиши, улар ўртасидаги мулоқотда мулоқот маданияти тамойилларига амал қилиниши ҳам ҳисобга олинади.

Шундай қилиб, гуруҳ аъзолари бир вақтнинг ўзида иккита топшириқни бажаради:

1. Академик топшириқ - билиш ва ижодий изланиш орқали ўқув топшириқларидан кўзланган мақсадга эришиш;

2. Ижтимоий-психологик топшириқ - дарс давомида юксак мулоқот маданиятига эга бўлиш, одоб осойишталигини сақлаш;

Ўқитувчи ҳар иккала топшириқнинг юқори савияда бажарилишини назорат қилади.

Ўқитувчи биологиятаълим жараёнида ҳамкорликда ўқитиш методларидан фойдаланиши учун ушбу технологиянинг ўзига хос хусусиятларига оид билим, кўникма ва малакаларни, талабаларнинг мустақил ишлари, ўқув баҳси ва мунозараларни самарали ташкил этиш йўлларини эгаллаган, талабаларда эса дарслик, илмий-оммабоп адабиётлар устида мустақил ва ижодий ишлаш, ўз фикрини қисқа ва аниқ баён этиш, фикрларни асослаш ва далиллаш, мантикий фикр юритиш, ўқув баҳси ва мунозараларда фаол қатнашиш кўникмалари шаклланган ва онгли интизом вужудга келган бўлиши лозим.

Ҳамкорликда ўқитиш технологиясининг бир нечта методлари мавжуд:

Командада ўқитиш (Р.Славин) да талабалар тенг сонли иккита командага ажратилади. Ҳар иккала команда бир хил топшириқни бажаради. Команда аъзолари ўқув топшириқларини ҳамкорликда бажариб, ҳар бир талаба мавзудан кўзда тутилган билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришига эътиборни қаратади.

Ҳамкорликда ўқитиш технологияси муаллифларидан бири бўлган Р.Славиннинг таъкидлашича, талабаларга топшириқларни ҳамкорликда бажариш бўйича кўрсатма берилиши етарли эмас. Талабалар ўртасида том маънодаги ҳамкорлик, ҳар бир талабанинг қўлга киритган муваффақиятидан қувониш, бир-бирига сидқидилдан ёрдам бериш ҳисси, қулай ижтимоий-психологик муҳит вужудга келиши зарур. Мазкур технологияда талабаларнинг билимларни ўзлаштириш сифатини аниқлашда уларни бир-бири билан эмас, балки ҳар бир талабанинг кундалик натижаси аввал қўлга киритилган натижа билан таққосланади. Шундагина талабалар ўзининг дарс

давомида эришган натижаси командага фойда келтиришини англаган ҳолда маъсулиятни ҳис қилиб, кўпроқ изланишга, билим, кўникма ва малакаларни пухта ўзлаштиришга интилади.

Кичик гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш (Р.Славин 1986). Бу ёндашувда кичик гуруҳлар 4 та талабадан ташкил топади. Ўқитувчи аввал мавзунини тушунтиради, сўнгра талабаларнинг мустақил ишлари ташкил этилади. Талабаларга берилган ўқув топшириқлари 4 қисмга ажратилиб, ҳар бир талаба топшириқнинг маълум қисмини бажаради. Топшириқ якунида ҳар бир талаба ўзи бажарган қисм юзасидан фикр юритиб, ўртоқларини ўқитади, сўнгра гуруҳ аъзолари томонидан топшириқ юзасидан умумий хулоса чиқарилади. Ўқитувчи ҳар бир кичик гуруҳ ахборотини тинглайди ва тест топшириқлари ёрдамида билимларни назорат қилиб баҳолайди.

Талабаларнинг кичик гуруҳлардаги ўқув фаолияти ўйин (турнир, мусобақа) шаклида, индивидуал тарзда ҳам ташкил этилиши мумкин.

Ҳамкорликда ўқитишнинг зигзаг ёки арра методи.(Э.Аронсон 1978).

Педагогик амалиётда бу метод қисқача “арра” методи деб номланади. Мазкур методда кичик гуруҳлар 6-8 та талабадан ташкил топади. Дарс давомида ўрганиладиган мавзу мантиқан тугалланган қисм (блок ёки модул)ларга ажратилади. Ҳар бир қисм юзасидан талабалар бажариши лозим бўлган ўқув топшириқлар тузилади. Ҳар бир талабалар гуруҳи мазкур топшириқларнинг биттасини бажаради ва шу қисм бўйича “мутахассис”га айланади. Сўнгра гуруҳлар қайта ташкил этилади. Бу гуруҳларда ҳар бир қисм (блок ёки модул) “мутахассиси” бўлиши шарт, мазкур “мутахассис”лар ўзлари эгаллаган билимларни худди “арра” тишлари кетма-кет келганидек, навбат билан ўртоқларига баён қилади. Мазкур гуруҳларда ўқув материали мантикий кетма-кетликда қайта ишлаб чиқилади.

Шуни қайд этиш керакки, ушбу дарсда талабалар икки марта гуруҳларга ажратилади.

Биринчи гуруҳ “мутахассислар” тайёрлаш гуруҳи.

Мазкур мавзу бўйича ўқув материали мантикий тугалланган фикрли тўртта қисмдан иборат бўлганлиги сабабли, дарсда қатнашаётган 32 талаба дарс бошланишидан олдин 4 хил рангдаги карточкалар ёрдамида тенг сонли тўртта 8та талабадан иборат “мутахассислар” гуруҳига ажратилади. Улар ўзларига тегишли ўқув топшириқларни бажаради ва шу қисм бўйича “мутахассислар”га айланади.

Иккинчи гуруҳ “мутахассислар” учрашуви гуруҳи. Рангли карточкаларнинг ҳар бирининг орқа томонида 1 дан 8 гача рақамлар ёзилган бўлиб, барча рангли карточкалардаги рақамлар йиғиндиси аудиториядаги талабалар сонига тенг бўлиши лозим.

“Мутахассислар” учрашуви карточкаларнинг орқа томонидаги рақамлар асосида 8 та гуруҳ ташкил этилиб, бу гуруҳлар таркибига бир хил рақамли 4 хил рангдаги карточкаларга эга бўлган 4 та талаба киради. Шунини қайд этиш керакки, бу гуруҳларда ҳар бир қисм (блок ёки модул) “мутахассиси” бўлиши шарт.

Мазкур учрашувда “мутахассислар”лар ўзлари эгаллаган билимларни худди “арра” тишлари кетма-кет келганидек, навбат билан ўртоқларига баён қилади. Ушбу гуруҳларда ўқув материалнинг 4 та қисми мантикий кетма-кетликда қайта ишлаб чиқилади. Сўнгра ўқув материали юзасидан тузилган топшириқлар яхлит ҳолатга келтирилиб, гуруҳлар ўртасида савол-жавоб, мунозара ўтказилади.

Талабалар билимларни пухта эгаллашнинг ягона йўли ўз ҳамкорининг ахборотини диққат билан тинглаш эканлигини англаган ҳолда, мушоҳада юритишга, керакли маълумотларни дафтарга ёзишга ҳаракат қилади. Бу ерда ўқитувчи фақат талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этадиган ташкилотчи вазифасини бажаради. Дарс охирида ўқитувчи талабаларнинг билим даражасини тест топшириқлари ёрдамида аниқлайди. Ҳар бир талабанинг билими сифатидаги ўсиш ҳисобга олинади.

Талабалар билими тест саволлари ёрдамида индивидуал тарзда ўтказилиб назорат қилинади ва баҳоланади. Гуруҳ аъзоларининг баллари жамланади, энг юқори балл тўплаган гуруҳ ғолиб саналади.

Хулоса қилиб айтганда, ўқитиш жараёнининг самарадорлиги ўқитувчи томонидан талабаларнинг билиш фаолиятини ўқитиш вазифалари ва мақсадларига мувофиқ ташкил эта олиш кўникмаларини эгаллаганлик даражасига боғлиқ бўлади.

3. “Кичик гуруҳ – қайта алоқа” тести.

Мақсади:

- талабаларнинг ахборотни ўзлаштирганлик даражасини нисбатан тез ўлчаш;

- таълим жараёнида талабаларнинг ўзларининг иштироклари асосида ўтилган материални ўзлаштирилганлигини назорат қилишнинг таълимий функциясини фаоллаштириш.

1. Ўқитувчи саволни шакллантиради.

2. Талабалар ёзма жавоб ёзишади.

3. Ўқитувчи иккинчи саволни шакллантиради, талабалар жавоб беришади ва худди шу тарзда беш, ўн ва ундан ортиқ саволлар тақдим этилади.

Талаба (тингловчининг исми ва фамилияси) – Мен	Гуруҳ	Эталон
1.		
2.		
3..... ва бошқалар		

4. Талабалар ўз жавобларини ёзиб бўлишгач, жавобларининг тўғрилигини кичик гуруҳларда муҳокама этишади. Агар улар ўз жавобларини ўзгартиришса, улар янги жавобни “гуруҳ” устунига ёзишади. Ана шу шаклда барча саволлар муҳокама қилинади.

Талаба (тингловчининг исми ва фамилияси) – Мен	Гурух	Эталон
1. 2. 3..... ва бошқалар	1. 2. 3..... ва бошқалар	

5. Машғулотнинг кейинги босқичида жавоблар эталони тақдим этилади. Агар бу талабалар томонидан материални яхши эслаб қолишга ёрдам берса, жавоблар эталонини ёзма равишда бериш мумкин. Талабалар эталон билан “Мен” ўз жавобларини таққослаб кўришади ва ўзига нулдан бешгача бирликда балл қўйишади. Кейин эталондаги жавоблар билан “гурух” устунидаги жавобларни таққослайди ва яна ўзига нулдан бешгача бирликда балл қўяди.

6. Охирида мустақил жавоблар (“Мен” устунидаги) ва гуруҳда иш (“гурух” устуни) учун қўйилган баллар ҳисоблаб чиқилади. Назоратнинг мазкур методи ўтилган материла бўйича гуруҳдаги таълимий ишни фаоллаштиришга ёрдам беради. Гуруҳда жавобларни таҳлил қилишда алоҳида талабаларнинг жавоблари коррекцияланади.

Назорат саволлари

1. Ҳамкорликда ўқитишнинг афзалликлари ва ўзига хосликлари.
2. Ҳамкорликда ўқитиш методлари.
3. “Кичик гуруҳ – қайта алоқа” тести.
4. Кичик гуруҳларда ҳамкорликда ўқитиш
5. Ҳамкорликда ўқитишнинг зигзаг ёки арра методи.
6. Кичик гуруҳ – қайта алоқа” тести.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.
2. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006
3. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

5-МАВЗУ. ИНТЕРФАОЛ МАЪРУЗА ВА УНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИ.

РЕЖА:

1. Конспект – маъруза технологияси.
2. Маъруза мунозара технологияси.
3. Орқага қайтишли маъруза технологияси.

Таянч тушунчалар: маъруза технологияси, конспект, маъруза – мунозара, орқага қайтишли маъруза.

Конспект–маъруза. Ушбу технологиянинг асосий мақсади талабаларнинг мустақил ишлаш қобилиятини ривожлантиришдан иборат. Шу билан бирга, ушбу усул аудиториядаги иш вақтини қисқартиришга ҳамда кам ўзлаштирган талабаларга ҳам умумий даражадаги ўзлаштира ошишга имкон беради.

Талабалар олдиндан вазифани олишади. Бу ўтилган мавзунини конспект қилиш, дарсликдан топшириқ бериш тарзида бўлиш мумкин. Кейинги дарсда талабалар асосий саволларни қисқа баён этадилар. Шундан сўнг талабалар ўртасида фаол фикр алмашиш амалга оширилади.

Машғулот сўнгида ўқитувчи якуний муҳокама ўтказиши ва хулоса қилади.

Бу усул албатта ҳамма талабалар вазифани тайёрлаб келгандагина, самарали бўлади. Барча талабалар учун уй вазифасини тайёрлаш қизиқарли бўлиши учун, ўқитувчидан муҳокамага бериладиган мавзунини ана шундай ташкил эта олиш маҳорати талаб қилинади.

Юқорида баён этганларимизни бошқа вариантда ҳам амалга ошириш мумкин: ўқитувчи мавзунини қисқача баён этади, қайсики талабалар уйда тайёрлаганлари бўйича. Ўқитувчи баён қилиш давомида талабаларни ўзининг маълумотларини тўлдиришга рағбатлайди. Буни шундай ташкил этиш керакки, талабалар маълумотни тўлдириш хоҳишига эга бўлсинлар.

2. Маъруза – мунозара. Ушбу технологиянинг мақсади талабаларнинг танқидий фикрлашини ривожлантириш, мавзунини тушуна олиш жараёнини фаоллаштириш ҳамда ўрганилган маълумотни янада чуқурроқ тушунишдан иборат.

Бунга кўра, ўқитувчи маърузани мантиқий қисмларини баён этишда тезда фикрлар алмашишни ташкил этади. Танлаб олинган масалаларни маърузачи эшитувчилардан мустақил муҳокамасини амалга оширади. Мунозара иштирокчилари ўз фикрларини ўтирган жойларидан турмасдан ҳам билдиришлари мумкин.

Мунозара машғулот сўнгида бутун маъруза мазмуни бўйича ҳам ўтказилиши мумкин.

Ҳатто маъруза давомидаги қисқа мунозара ўқув жараёнини жонлантириб юборади, тингловчиларнинг билиш фаоллигини фаоллаштиради, энг муҳими, маърузачига бутун гуруҳнинг фикрини бошқаришга ёрдам беради.

Маъруза →	Мунозара →	Маъруза →	Мунозара →	Хулосалар
-----------	------------	-----------	------------	-----------

Ушбу технология яхши ишлаган. Маъруза – мунозара технологиясини жорий этиш ишланмалари ўртача даражада. Агар ўқитувчи технологияни яхши эгаллаган, мавзуни мазмунини ва хонадаги муҳитни яхши билса, машғулотга алоҳида тайёргарлик кўриш талаб этилмайди. Фақат талабаларни мунозарага жалб этиш учун саволларни олдиндан ўйлаб қўйиш зарур.

3. Орқага қайтишли маъруза. Мазкур технологиянинг мақсади ўрганилган машғулот мазмунини эслаб қолиш жараёнини фаоллаштириш, эшитиш биланок эслаб қолиш қобилиятини ривожлантириш ҳамда машғулот давомида ўқув материални ўзлаштириш даражаси ҳақида тезкор ахборотга эга бўлишдан иборат.

Албатта, тингловчилар маъруза сўнгида уларга текширув саволлари жавоблари билан бирга берилишини билса мазкур усул талабаларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиради.

Ҳар бир талаба карточка олади. Ўқитувчи саволни шакллантиради ва бир нечта муқобил жавобларни талабага тақдим этади. Талабалар саволга жавоб берадилар, ҳамда тўртбурчакдаги саволлар остидаги жавобга мос рақамни белгилайдилар. Сўнг карточкани қайтарилади ва маърузачи бирдан натижани эълон қилади.

№ аудитория	Саволларга жавоблар					Тўғри жавоблар сони
	I	II	III	IV	V	
Фамилия _____						
Сана _____						
Мавзу _____						
Жавоблар коди						

Баъзан ўқув маърузасида текширишдан сўнг баҳолари эълон қилинади. Қайта алоқали маъруза амалга оширилгандан сўнг бир оз бўлса-да, талабаларнинг маърузадаги иштироки ва фаоллиги (сезиш, англаш, тушуниш, жалб қилиш) ошади.

Ушбу технология яхши ишланган. Сарфланган вақт мавзу мазмунини ўзлаштиришни қоплай олади.

Назорат саволлари

1. Конспект – маъруза технологияси.
2. Маъруза мунозара технологияси.
3. Орқага қайтишли маъруза технологияси.
4. Маъруза мунозара технологиясининг ютуқ ва камчиликлари.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.

2. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006

3. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

6-МАВЗУ. ЎҚУВ МУНОЗАРАСИ – ТАЛАБАЛАР БИЛАН АУДИТОРИЯ МАШҒУЛОТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ШАКЛИ СИФАТИДА.

РЕЖА:

1. Ўқув мунозарасининг ўзига хосликлари.
2. Ўқув мунозарасини ташкил этиш методикаси.

Таянч тушунчалар: ўқув мунозараси, методика, фикрларни жамловчилар, танқидчилар, фикрларни тезлатувчилар, катализатор, ақлий хужум, мунозара.

1. Ўқув мунозарасининг ўзига хосликлари. Ўқув мунозараси ёрдамида талабаларга муайян муаммо бўйича тўлиқ ахборотлар етказилади, мунозара учун танланган мавзунини талабалар аёвсиз “штурм” қиладилар ва пировард натижада муаммога тегишли маълумотларни атрофлича ўргандилар.

Баҳс ва мунозара йўли билан турли ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш масаласига қизиқиш XX асрнинг 30-йилларидан бошланган, деб ҳисобланади. Чунки бу ҳодисага қизиқиш шу даврга келиб педагогика ва психология соҳаларига ҳам ёйилган ва бу ҳақда биринчи илмий психологик хулосалар қилган олим швейцариялик психолог Жан Пиажедир. У бола ижтимоийлашуви жараёнини ўрганар экан, унинг ўз тенгқурлари билан турли мавзуларда қиладиган мунозара ёки баҳслари ундаги эгоистик шахсиятпарастлик мавқеининг сусайиши ва шу тариқа ўз-ўзини англаш билан бир қаторда ўзгалар мавқеларини англаш ва «ўзга шахс бўла олиш» қобилиятини ўстиришни аниқлади. Немис олими Курт Левининг фикрича гуруҳдаги мунозара ҳар бир шахснинг гуруҳий фаолиятга нисбатан мотивациясини ошириб, шу билан бирга ҳар қайси аъзонинг гуруҳий жараёнларга қўшилиши, ўз мавқеини англаш, ўзгаларга ниманидир дейин каби эҳтиёжларни оширади. Эркин, демократик тарзда фикр алмашиниш имкониятининг яратилиши муҳокама қилинаётган муаммо бўйича гуруҳ аъзоларидаги фикрлаш жараёнини тезлаштиради, уларнинг ижтимоий мавқеларини янада фаоллаштиради.

Мунозаранинг моҳияти ва аҳамияти илмий жиҳатдан қуйидагича изоҳланади: анъанавий маъруза тингловчилари таништирилаётган муаммога нисбатан тахминан бир хил нейтрал мавқени билдирадилар, яъни ўша мавзу юзасидан ўзида тўғри фикр мавжуд бўлган шароитда ҳам маърузачининг билдираётган фикрларини ишончлироқ ва асосланганроқ, деб ҳисоблаб, мавзу юзасидан шахсий фикрини паст баҳолайди. Агар баён этилаётган фикрлар мутлоқ янги бўлса, унинг моҳиятига тўла тушуниб етиш ва тушуниш қийин, деган маънода яна фикрий пасайиш юзага келади. Фикрлар тўқнашувини тақоза қилувчи мунозарада эса қарама-қарши ёки монанд фикрларнинг борлигини англаш ҳам шахсда ушбу фикрларга нисбатан анча фаол мавқени шакллантиради.

Мунозаранинг қандай яқунланишидан қатъи назар, яъни унда фикрлар кесишмаслиги ҳам мумкин ёки уларда маълум уйғунлик бўлиши кузатилади, бунда нима бўлганда ҳам баҳснинг мазмуни шахснинг ижтимоий тасаввурлари ва қарашларида мустаҳкам ўрнашади ҳамда хотирада қолади.

Мунозара ҳар бир шахснинг ўз нуқтаи-назарини таҳлил қилишга имкон яратиб, ундаги ташаббускорлик, мулоқатдаги билимдонлик ҳамда ўз ақлий потенциалидан тўлиқ фойдаланиш имкониятини беради. Мунозара методидида қуйидаги вазифалар амалга ошади:

- мунозара қатнашчиларини реал вазиятларни таҳлил қилишга, асосий, муҳим нарсани номуҳим нарсдан ажратишга ва муаммони англашга ўргатади;

- ўзгалар фикри, гапириш маҳоратини кузатиш ва шу асосида улар билан ҳамкорликда ишлашга ундайди;

- муаммога тааллуқли ранг-баранг қирраларни ажратиш, улар моҳиятини англаш имкониятини яратади;

- муаммонинг турли муқобил ечимлари бўлиши мумкинлигини намойиш қилади.

2. Ўқув мунозарасини ташкил этиш методикаси. Мунозара ёки баҳс гуруҳда мавжуд бўлади. Мунозара гуруҳларини катта ва кичик турларга

ажратиш мумкин (шахслар сони ва гуруҳнинг ҳажмига кўра). Кичик гуруҳда (10-20 кишилик) уюштирилган мунозараларнинг эркин мавзули, йўналтирилган ва аниқ сценарийли диспут турлари мавжуд бўлиб, бу танланган мавзуга ва мунозара гуруҳларининг мулоқат тажрибасига боғлиқдир. Кичик гуруҳлардаги мунозарадаги асосий нарса гуруҳ аъзоларининг танланган мавзу хусусиятига қараб, ҳар бирининг ўз фикр-мулоҳазаларини охиригача баён этиш имкониятларининг борлигидир. Бундай гурунглари турли шароитда, кўпинча баҳс иштирокчилари учун табиий шароитларда ўтказилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Катта гуруҳда (20-30 кишилик) мунозарани уюштиришнинг ўзига хос томони бор. Бу ҳолда баҳс гуруҳи шартли равишда 3 га бўлинади. Биринчи гуруҳ – “фикрларни жамловчилар” – генераторлар гуруҳи. Иккинчиси – “танқидчилар” гуруҳи. Учинчиси – “фикрларни тезлатувчилар” – катализаторлар гуруҳи. Ҳар бир гуруҳнинг ўзига хос функциялари бор: “генераторлар” ўртага ташланган муаммо ёки баҳс мавзуси бўйича ўзларидаги барча фикрларни ўртага холис ташлайдилар. Гуруҳ аъзоларидан бири – лидер – уларни жамлаб, фикрлар иккига бўлинган тақдирда ҳам, уларни умумлаштириб баён этади. Сўнгра ўйинга “танқидчилар” киришади. Уларнинг вазифаси – эшитган фикрларига танқидий муносабат билдириш, яъни танқидий нуқтаи-назардан улар ичидаги “мағзини” ва “пучак” фикрларни саралаш. Мавзуга алоқадор бўлган лекин икки томон ҳам ҳисобга олмаган бирор жиҳат аниқланса, томонлар диққатини қаратиш керак бўлса, иккала гуруҳнинг ўйинига баҳо берган ҳолда мунозарани тўхтатиш - “катализаторлар”нинг вазифасидир. Улар кўпинча иккала гуруҳ учун холис арбитрлар – “ҳакамлар” ролини ҳам ўйнашлари мумкин.

Катта гуруҳларда баҳс ёки мунозара уюштирилганда, бошловчининг роли айниқса каттадир. У гуруҳлар фаолиятини мақсадга мувофиқ тарзда йўналтириб турмоғи керак. Кичик гуруҳдагидан фарқли, катта гуруҳларда бошловчи у ёки бу гуруҳга ён босмаслиги, уларни ўзининг шахсий фикрига мажбуран эргаштирмаслиги лозим. Катта гуруҳда уюштириладиган

мунозаранинг мавзуси олдиндан танланган ва унга бошловчи маълум маънода тайёр бўлиши шарт.

“Мунозара”ни ўтказиш усули:

1. Етакчи мунозара мавзусини танлайди ва қатнашувчиларни таклиф қилади;

2. Етакчи қатнашувчиларга муаммони “Ақлий ҳужум” масаласини беради ва уни ўтказиш тартибини белгилайди:

- “ақлий ҳужум”дан мақсад – муаммо ечимига оид вариантларни мумкин қадар кўпроқ таклиф этиш;

- диққатни муаммо ечимига караган ҳолда фикрлар билдиринг, бу ғояларингиз умумий фикрга зид бўлсада, рад этилмайди;

- бошқа иштирокчилар ғояларини ҳам ривожлантиринг;

- таклиф этилганларни баҳолашга уринманг, бу иш билан сиз кейинроқ шуғулланасиз.

3. “Ақлий ҳужум” вақтида билдирилган ғоя ва фикрларни ёзиб бориш учун котиб тайинланади. Бу босқичда гуруҳ қатнашчиларининг ҳар бири ўз фикрини билдиришига шароит яратилади, биринчи босқич янги ғоялар пайдо бўлгунча давом этади;

4. Етакчи иккинчи босқичга ўтишдан аввал қисқа танаффус эълон қилади. Иккинчи босқичда билдирилган фикр ва ғояларни гуруҳлаштириб, уларни таҳлил қилишга ўтилади;

5. Таҳлил орқали қўйилган вазифани энг мақбул ечимини топишга ҳаракат қилинади. Муаммонинг ечимига тегишли бўлган фикрларгина ажратиб олинади.

Ўқитувчи мунозара пайтида қуйидаги саволларни бериши мумкин:

- Сиз мисол келтира олмайсизми?
- Наҳотки! Нима учун?
- Бу фикр Азиз айтгани билан қандай қилиб мосланади?
- Демак, сиз Лоланинг фикрига қўшиласиз?

- Сиз менга айтманг, Акбарни ишонтиришингиз лозим!
- Сизнинг хаёлингизга _____ эканлиги тўғрисидаги фикр келмадими?

Талабалар фикрлари қандай бўлишидан қатъий назар, унга муносабат билдиришга шоянмаслик мунозара юритишнинг қатъий қоидаси бўлиб ҳисобланади. Шу билан бирга ўқитувчи фикрларнинг мантиқсизлигига, яққол қарама-қарши, асоссиз фикрларнинг билдирилишига ҳам йўл қўймаслиги лозим. Одобли лўқма билан фикрларнинг асослилигини, айтилган ёки қўллаб-қувватланган фикрнинг тўғрилигини ойдинлаштириб, уларда айтилган ғоянинг мантиқий оқибати тўғрисида фикрлашга қизиқиш уйғотиш зарур.

Америкача мунозара стратегияси турли шаклларда ташкил этилиши эътироф этилган. Бизнинг амалиётда энг кўп тарқалган тури- бу “телемунозара” ҳисобланади ёки аниқроқ айтадиган бўлсак, журналист Қуддус Аъзамнинг ўқувчилар билан телемулоқоти шу стратегияга мисол бўлади.

Телемулоқотнинг афзаллиги шундаки, бунда бир вақтнинг ўзида гуруҳда маъруза ва мунозара методларини қўллаш имкониятини беради. 3-5 киши бўлган гуруҳ олдиндан танланган мавзу бўйича бошқа қатнашчи (томошабин)лар иштирокида мунозара ўтказадилар. Томошабинлар муҳокамага кейинроқ қўшилишиб, ўз фикрларини айтишади ёки савол берадилар.

Телешоу шаклидаги мунозарада берилган мавзу бўйича турли фикрларни бирмунча аниқ ифодалашга имкониёт тўғилади. Албатта, бу ерда муҳокамага жалб этилганлар суҳбатга пухта тайёргарлик кўришлари ёки шу соҳа билимдонлари бўлишлари билан биргаликда асосий мавзудан четга чиқиб кетмасликлари керак.

Мунозара иштирокчисига эслатма:

1. Мунозара – ўзаро муносабатларни аниқлаш шакли эмас, балки муаммоларни ҳал қилиш стратегиясидир.

2. Жуда кўп гапирманг, бошқаларга имкон беринг.
3. Ўйлаб гапиринг, сўзларни мулоҳаза билан айтинг, хиссиётларингни назорат қилинг, шундагина ўз мақсадингизга эришасиз.
4. Муҳолиф нуктаи-назарини тушунишга интилинг, уни хурмат қилинг.
5. Одоб билан эътироз билдиринг: айтилган фикрни бузиб, маъносини ўзгартирманг.
6. Ноқулай ҳолатга ёки жаҳолатга тушиб қолмаслик учун муҳолиф айтган сўзга ҳеч нарсани қўшимча қилманг, у айтган фикрда сирли мақсад ва ҳийла ишлатишга чоғлаши ётибди, деб гумонсираманг.
7. Сўзлар таъсирига ўта берилиб кетманг.
8. Ўзингиз кам хабардор бўлган масалалар бўйича фикр айтишга шошилманг.
9. Фақат мунозара мавзусига оид фикрни айтинг. Ўзингизни жуда ҳам билимдон, умумий ақл-заковатли қилиб кўрсатманг.
10. Ўз нутқи билан бирор кишини ниҳоятда қизиқтириб алдаш ёки ранжитишга йўл қўйманг.

Назорат саволлари

1. Ўқув мунозарасининг ўзига хосликлари.
2. Ўқув мунозарасини ташкил этиш методикаси.
3. “Мунозара”ни ўтказиш усули:

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.
2. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006
3. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

7-МАВЗУ. ЎҚУВ-ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ФАСИЛИТАТОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ.

РЕЖА:

1. Фасилитация тушунчаси.
2. Фасилитацион ёндашувнинг ўзига хосликлари.
3. Фасилитацион фаолиятнинг дидактик имкониятлари.

Таянч тушунчалар: фасилитация, онглилик, фаоллик, психика-субъективлиги, мослашганлик, онглилик, кайғуриш, мақсадга йўналганлик, мотив, фаолият технологияси

1.Фасилитация тушунчаси.Замонавий шароитда жамиятимизда юз бераётган ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, маънавий соҳадаги ўзгаришлар таълим тизимига ҳам янгиликлар киритиб боришни жадаллаштирмоқда. Жумладан, таълим жараёнини ташкил этиш шарт-шароитларнинг шакл ва механизмларини ўзгартиришга ҳам зарурат туғилмоқда. Айниқса, мазкур ҳолатни касбий таълим соҳасида яққол кузатиш мумкин. Шу нуқтаи назардан фасилитацион ёндашув масаласи педагогика ва психологияда тобора қизиқарли характер касб этиб бормоқда.

Фасилитация сўзи инглиз тилидан олинган бўлиб, *facilitate*– ёрдам бериш, енгиллаштириш, кучайтириш деган маъноларни англатади. Фасилитация –талабага ижобий таъсир этиш йўли бўлиб,гуруҳда ижобий муҳитни ҳосил қилиш, таълим олувчиларни ўз кучларига ишонишларига эришиш ва мустақил фаолиятларида уларни қўллаб қувватлашдир.

Ҳозирги вақтда фасилитациянинг ижтимоий ва педагогик турлари ажратилиб кўрсатилади. Ижтимоий фасилитация ижтимоий психологик феномен ҳисобланади. Ижтимоий фасилитация лотин тилида - “*socialis facilitar*” – ижтимоий қулайлаштириш деган маънони англатади. Педагогик фасилитация эса таълим олувчиларнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш асосида таълимнинг (ўқитиш, тарбия) самарадорлигини кучайтиришга хизмат қилади. Бунда педагог томонидан алоҳида мулоқот усулининг касбий-педагогик жараёнда қўлланилиши натижасида сифат жиҳатдан ривожланишга эришилади.

Фасилитациянинг юқорида айтиб ўтилган икки турини маълум шарт-шароитлар боғлаб туради. Яъни, фасилитация ҳар қандай фаолият, шу жумладан педагогик фаолият самарадорлигини ошириши, шубҳасиз. Фасилитациянинг бу икки тури орасидаги асосий фарқ шундаки, ижтимоий соҳада фаолиятни қўллаб-қувватлашдасубъектни хатти-ҳаракатлари асос сифатида хизмат қилади. Педагогик фаолиятда эса, фасилитация педагогнингталабалар билан индивидуал мулоқот усули ва таълим олувчи шахсига самарали таъсир этиш билан бевосита боғлиқ.

Фасилитация деганда энг аввало, гуруҳий муаммоларни ҳал этишнинг самарали технологияси тушунилади. Фасилитация шундай жараённи қамраб оладик, бунда фасилитатор барча гуруҳ аъзоларига маъқул келадиган, нейтрал ва қарор қабул қилишга ҳаққи йўқ, яъни у гуруҳий муаммоларни ҳал этишга қўмаклашади.

“Фасилитация” тушунчаси англанилган ва мақсадга йўналган фаолиятнинг кўриниши бўлиб, педагогнинг бевосита иштирокини тақозо этади.

2. Фасилитацион ёндашувнинг ўзига хосликлари. Фасилитацион ёндашувнинг асосий таркибий қисмларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Фаолият– шахсниривожланишидаги асосий ҳал қилувчи воситаси ва одамни кўпқиррали фаол мақсадга йўналтиради. А.Н.Леонтьев “Фаолият ҳаётнинг бирлигидир ва психиканинг асосланган аксидир” деб таъкидлайди. Г.П.Щедровицкий эса фаолиятга шундай таъриф беради: ”Фаолиятсиз ишлаб чиқариш воситалари ҳам, белгилари ҳам, санъат намуналари ҳам йўқдир: фаолиятсиз инсонларнинг ўзи ҳам йўқ ҳисоби”.

Турли хил ҳаракатларда иштирок этиш билан англанилган фаолиятда қатнашиш турли хил нарсалардир. Психологияда шахснинг муҳим хусусиятлари сифатида қуйидагилар ажратиб кўрсатилади: онглилик (англанганлик) ва фаоллик; психика-субъективлиги, фаоллик, мослашганлик; онглилик – қайғуриш, билим ва муносабатлар; фаолият – фаоллик, онглилик, мақсадга йўналганлик, мотивларга эгалик. Бу барча

хусусиятлар билиш жараёнига қаратилган бўлиши керак. Аммо анъанавий таълим тизимида бу жиҳатлар ҳамма вақт ҳам ҳисобга олинмайди. Психологик адабиётларда таъкидланишича, бевосита фаолият жараёнида, яъни ўзида режалаштириш, ташкиллаштириш, натижаларни таҳлил этиш ва референт гуруҳлар билан мулоқотни мужассамлаштирган инсонгина онгли равишда англандан фаолият маъносини тушуниб етади. Фақат ана шу асосга таянган инсонда ғояларнинг пайдо бўлиши, мотивлар шаклланиши ва муносабатга йўналганлик кузатилади. Бу формулани А.В.Щедровицкий “янги билимларни ишлаб чиқиш” деб таъкидлаб ўтади.

Ҳар қандай фаолият, хусусан билишга оид фаолият ўзида ўзаро бир-бири боғлиқ қуйидаги таркибий қисмларни мужассам этади:

- мотивлар, қизиқишлар эҳтиёжлари блоки-“психологик мотор” фаолияти;
- операцион-шахснинг аниқ мақсадга йўналтирилган хатти-ҳаракатлари;
- фаолият билан боғлиқ бўлганиш билармонлик ва шахслараро муносабат.

Тўғри ва қайта алоқалар шуни кўрсатадики, битта таркибий қисмнинг ўзгариши, бошқаларининг ҳам ўзгаришга учрашига олиб келади. Бу ўзгаришлар конструктив ёки деструктив йўналган бўлиши мумкин. Мазкур ҳолатда ривожланиш ва фаолиятнинг сусайиши яққол кузатилади.

Фасилитация таълимнинг андроген моделида педагог позициясини ўзгаришини талаб қилади. Бунга педагогика коллежларидаги ўқитиш жараёнини ҳам киритиш мумкин. Операцион-ҳаракат босқичи орқали ҳаракат қилинса ўқитувчи рационалликка асосланган ҳолда фасилитацияни амалга оширади, яъни талабаларни аниқ фаолиятга йўналтиради, ёрдам беради ва бошқаради. Шунингдек таълим оловчиларни билиш фаолиятини фаоллаштирувчи янги педагогик технологияларни қидиради ёки бўлмаса педагог ингибитор (ингибитор лотин тилида, *inhibere*, *Inhibitum*-ушлаб турмоқ, тўхтатмоқ маъноларини англатади) ролига киришади ва таълим

олувчиларни фаоллигини пасайтиради ёки тўхтатиб туради. Ингибицияни психологик нуктаи назардан кўриб чиқилганда уни жараён ва эзилишнинг натижаси сифатида ёки бўлмаса қандайдир реакциялар, жараёнларни, фаолиятларни, фаолликни пасайиши, хаттоки тўхташи деб изохлаш мумкин.

Шундай қилиб ахборотларга бой таълим муҳитида асосий фигура таълим оловчи бўлиб, у ўзининг шахсий фаолиятида “ўз-ўзини ташкиллаштирувчи субъект” сифатида намоён бўлади. Ўқитувчи эса таълим муҳитининг имкониятларини қўллаб, уни кейинги ривожланиш мақсадини кўзлаган ҳолда фаолиятга йўналтиради. Шу тарзда фасилитация таълимнинг андроген моделида педагог фаолитининг махсус кўринишидир. Қадимги юнонларда шундай ҳикматли сўз бўлган: “Узоқ йўл насихат орқали, қисқаси эса ўрнак, ибрат орқалидир”. Айнан шу “қисқа йўл”ни кўрсатиш фасилитаторнинг вазифаларидир.

2. Фаолият субъекти. Фасилитацион ёндашувда фаолият субъектларига ўз мотивларига жавоб бера оладиган, ўз фаолияти давомида уни мақсадга кўра амалга ошира оладиган индивид, гуруҳ ва жамоани киритиш мумкин.

3. Фасилитацион ёндашувнинг функцияларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- фаолиятга қизиқтириш ва фаолиятни рағбатлантириш;
- фаолиятнинг махсус тури;
- замонавий педагогиканинг етакчи тамойили;
- таълим жараёнини бошқариш тамойили;
- фаолият технологияси;
- ижодий таълим муҳитини яратиш.

Шунингдек, фасилитацияга асосланган муносабатларни қўллаб-қувватловчи шахслар ҳар жиҳатдан кучли ва маъсулиятлидирлар. А.С.Белкиннинг фикрича муҳитни ўзи “омад келтирувчи вазиятларга” шароит яратиб беради. Айнан маълум муҳитда шахс ишонч қозонади ва қадрият сифатида тан олинади. Ўз ўрнида муҳит таълим оловчиларни ижодий фаолиятга рағбатлайди. К.Роджерснинг фикрича “бу тарздаги

муносабатлар ўқитиш жараёнига мос келиб, ҳар жиҳатдан самаралидир”. Аввало, фасилитаторнинг ҳаққоний шахс бўлиши, ҳар бир лаҳзани ўйлаб, ҳис этиб яшаши лозим. Қачонки, бу ҳаққонилик ўзида талабага нисбатан қадриятли муносабатни, ғамхўрликни, ишонч ва ҳурматни мужассам этса самарали таълим олиш муҳити пайдо бўлади. Шу билан бирга, мазкур жараён ўзида ҳиссий ва эмпатик идрок этишни жам этса, ҳақиқатдан ҳам эркинлик муҳити мавжуд бўлиб, таълим олишда ташаббускорлик ва илгарилаш юзага келади.

4. Мотив – маълум эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ фаолиятга ундовчи сабабдир. Ўқитувчи фаолияти таълим олувчиларнинг субъектив талабларинигина асосланиб қолмай, балки объектив, бугунги кундаги ва келажакдаги эҳтиёжларни шакллантиради ва мустаҳкамлайди.

5. Мақсад – натижага эришишнинг идеал йўли бўлиб, муваффақиятга йўналган ҳаракатдир.

6. “Фаолият усули” тушунчаси кенг маънога эга бўлиб, таълим фаолият сифатида ўзида билим, кўникма, малакалар, қобилиятлар, мотивларнинг дастлабки кўринишини ўзида акс эттиради.

7. “Фаолият жараёни” тушунчаси “субъект”, “предмет” ва “натижа” мазмунини очиб беради. Шу билан бирга “жараён” тушунчасининг мазмунини “метод” ва “восита” қабилар ҳам очиб беришга хизмат қилади.

8. Кенг маънода “восита” сўзи маълум бир жараённи предметли кўллаб-қувватлани акс эттиради. Таълим воситалари хилма-хил бўлиб, педагог фаолият мақсадига мос воситани танлаб олиши муҳим аҳамиятга эга. Ана шундагина Бунда фаолият самарадорлиги паст бўлади. Баъзида ўқишда шундай вазиятлар бўладики, фаолият воситалари самарали бўлса ҳам кутилаётган натижани бермаслиги мумкин.

Турли хил фасилитациялар ажратиб кўрсатилади. Агар жараённи фасилитатор бошқарса ўз нуқтаи назарига кўра гуруҳга янада самарали бўлган фасилитацияни ривожлантирган иш усуллари тақдим этади. Бунда гуруҳ аъзолари ўзлари муҳокама ва қарорлар қабул қилиш жараёнини олиб

борадилар, фасилитатор эса фақат коррекциялаб яъни муаммони тез ва конструктив ечиш йўллари айтиб туради.

Педагогик фасилитация концепциясини XX асрнинг 50-йиллари бошларида К.Роджерс ва бошқа гуманистик психологлар томонидан ҳамкорликда ишлаб чиқиладиган бўлди. К.Роджерс мисол сифатида австралиялик аборогенларни мисол қилиб кўрсатди. Аборогенлар шундай одамлар гуруҳики 20 минг йил давомида энг оғир об-ҳаво, иқлим шароитларида кўниқиб, курашиб яшаб келганлар. Замонавий инсонлар эса бир неча кун ичида бундай шароитда яшай олмай ҳалок бўлишлари мумкин эди. Аборогенларнинг тарбия жараёнининг сири шунда эдики, улар ёшларни қандай сув топиш, ўлжани кузатиш, кенгуруни қандай ўлдириш, чўл орқали йўл топиш каби билимларни берар эдилар. Бундай билим тажрибаси урф-одатга айланган ҳолда авлоддан-авлодга ўтиб борар эди. Ҳеч қандай новаторлик қобилияти ҳам маъқулланмас эди. Бундай таълим ёш авлодни ҳар қандай ўзгармас ҳаёт шароитида ҳам яшаш учун курашишларини талаб этарди. Бу ёндашув ҳар қандай муҳитда ҳам аҳамиятга эга эди. Шунинг учун ҳам юз йиллар давомида бундай таълим ва тарбия ҳеч қандай иккиланишларсиз давом этиб келган. Аммо ҳозирги вақтда инсон шундай тез ўзгариб бораётган шароитларда яшайдики, хаттоки табиат ҳам, социум ҳам тинмай алмашиб, ўзгариб бормоқда. Айниқса ушбу қонуниятга айланган ҳолат профессионал шароитда намоён бўлмоқда ва малакали кадрлар тайёрлаш характерида таъсир этмоқда. Илмий ахборотлар шунчалик янгилашиб тез суратда тарқалмоқдаки, талабалар вақти келиб шу ахборотларни қўлламоқчи бўлсалар янада янгиларига эҳтиёж сеза бошлайдилар.

Хориж психологиясида педагогик фасилитацияга аталган ишларнинг ҳажми унчалик ҳам кўп эмас (Э.Ф.Зеер, И.В.Жижина ва бошқалар). Бу феноменни олимлар ўрганар эканлар, ундаги алоҳида томонлари ва ривожланишдаги психотехнологияни алоҳида таъкидлаб ўтадилар. Кўплаб

тадқиқотлар педагогик жиҳатидан ўрганганлар масалан, Р.С.Димухаметов, Е.Ю.Борисенко, Л.Н.Куликова, Е.Г.Врублевский).

Е.Ю.Борисенко ўз тадқиқотларида қуйидаги саволларни кўриб чиқади. Фасилитация иш фаолиятида шакл ва методлар, талабаларни экзистенциал шахсга йўналганлигини, ўзлаштириши паст бўлган мактаб талабаларни ривожланишларини ўрганган.

Л.Н.Куликова ва Е.Г.Врублевский ўз тадқиқотларида фасилитацион мулоқотни педагогик ўзаро ҳаракат кўриниши сифатида ва ундаги субъектларнинг интенсив; самарали ўзаро ривожланишларини кўрсатиб ўтган. Фасилитацион мулоқот кадрият сифатида унда катнашаётган талабаларни ўз-ўзларини ўзгартиришларини, мукамал бўлишларини таъминлайди. Бундай ўзаро ҳаракатда ўқитувчи қобилиятини ривожланишини таъминлашда, асосий педагогик шароитлар ажратилган.

Р.С.Димухаметовнинг тадқиқотларида эса андрогеник, синергетик, кадриятли-акмеологик ёндашувлар асосида фасилитацион концепциялар ишлаб чиқилган бўлиб, малака системасини ошириш учун назарий фундамент яратиб беради. Мазкур тақдим этилаётган фасилитация технологияси педагогнинг етакчи фаолиятини таъминлаб берувчи, онгни, мустақилликни ривожлантирувчи, шахсий профессионал усулда янги билимларни ишлаб чиқиш учун танлаш ҳуқуқини беради.

Ўқитувчининг талабаларни бошқаришдаги ҳаракат алгоритми ажратиб кўрсатилган бўлиб, қуйидаги “атрибут узук” кўринишида тақдим этилган:

1. Фасилитация фаолиятли мотивни ифодалаб берувчи;
2. Фасилитация мақсадни шакллантиришда;
3. Фасилитация англаш предметини излашда;
4. Фасилитация фаолият методини излашда;
5. Фасилитация англаш усулини излашда;
6. Фасилитация жараёни амалга оширишда;
7. Фасилитация рефлексия сифатида.

Айтиб ўтилган ишларга мурожат қилинар экан, уларни анализ қилиб хулоса қилиш имконини беради, яъни педагогик фасилитация педагогик жараёнга нисбатан, ўқитувчи шахси ва уни талабалар билан ўзаро муносабатга кириша олиш қобилиятига бир қатор талабларни кўяди.

3. Фасилитаторлик фаолиятининг дидактик имкониятлари.

Педагогик фасилитациянинг профессионал таълимдаги аҳамияти фаол тайёргарликка эга мутахассисларни шакллантиришга ўтиш, битирувчига оид стандарт бўлмаган хулосаларни қабул қилиш ва мустақил таҳлил этиш қобилиятига эга шахсни шакллантиришда ёрқин намоён бўлади. Фаол хулқ-атвордаги эҳтиёж ва мотивлар ижро этишда эмас, балки ўзаро хатти-харакатни мўлжалга олишда тўлиқ намоён бўлади. Шунга кўра ўқитувчининг вазифаси талабаларни ҳамкорликда тўғри мўлжалга олишларини таъминлаш, улар билан бир қатор бошқарув функцияларини бўлишиши, яъни уларни фанга нисбатан чуқур қизиқишларини уйғотиш мақсадида шароитлар яратиш ва ҳақиқий мазмунга эга ўқув мотивларини пайдо қилишдир. Педагогик фасилитация – бу юқори сифатга эга бўлган, амалиётдаги замонавий талабларга мос келувчи мутахассисларни ўқитиш даражасидир. Талабада қанча кўп савол туғилса, шунча кўп билим эгаллайди, бунда унинг ўқув жараёнидаги фаоллиги ҳам назарда тутилади.

Материалнинг ҳар қандай эмоционал ва мантикий мазмунга эга бўлишига қарамай, агар талабалар сушт тингловчилар бўлсалар фақатгина маърузада қатнашиб, маъруза материалини ва мазмунини автоматик кўчириб оладилар, холос. Фасилитацияли таълимда ўқитувчи догматик методлар ва усулларни эмас, балки зарур маълумотларни ижодий эгаллаш, фикр юритишни шакллантириш, маълум материалдаги янги муаммоларни топиш, имконига эга бўладилар. Бу жараёнда ўқитувчи шундай позицияга эга бўладики, бунда “ўзимас” балки бошқа талабалар билан “биргаликда” ва “амалиётда мавжуд муаммоларни билмаслик”, яъни курс давомида талабалар томонидан иккиланишларга сабаб бўлиши ҳақидаги айбловдан қўрқмаслиги керак. Шу тарзда у тадқиқотчи сифатида ўқув жараёнида ўз ролини

йўқотмайди, ўқув дастурига тегишли барча саволларга жавоб берувчи догматик-педагог никоьбига ўранмайди. Буларнинг барчаси талабаларни ҳар қандай шароитда қизиқувчанликларини ва фаол англашларини ва касбий ўз-ўзини ривожлантириш жараёнини тезлаштириб беради. Педагогик фасилитация концепцияси бир қатор шароитларни яратишни амалга оширади. Улар орасида қуйидагиларни ажратиб кўрсатиш мумкин: а) талабалар учун ўқишнинг аҳамиятли бўлиши; б) ўқитувчининг конгруэнтлилиги; в) психологик хавфсизлик ва психологик эркинлик.

Фақатгина талаба учун аҳамиятли таълимгина самарали ҳисобланиб, оддийгина билимларни ўзлаштириш эмас, балки талабанинг ички ҳиссий-когнитив тажрибасини ўзгаришига сабаб бўлади.

Ўқитувчининг конгруэнтлиги шунда намоён бўладики, у бошқа одамларга, талабаларга нисбатан ўз муносабатини англайди, яъни бирга ишлайди, хусусан ўзаро ҳаракатларни амалга оширади. Талабаларни қандай вазиятда бўлишига қараб, ўзининг ҳақиқий муносабат ҳиссини тушуниб қабул қила олади. Бу орқали ўқитувчи таълим олувчилар билан очиқ муносабатда бўлиш имконига эга бўлади. Фасилитация жараёнидаги психологик хавфсизлик шахсни қадрият эканлигини тушуниб етиш ва ташқи баҳолаш мавжуд бўлмаган шароитни яратиб бера олишда намоён бўлади.

Психологик мустақиллик талабаларни креативлигини ва уларнинг ўзларини ифода эта олиш хусусиятини шакллантиришни таъминлайди. Фасилитация фикрларни, ҳиссиётлар ва ҳолатларни очилишига имкон беради. Бунда у самимий ишонч, қутилмаган образ уйғунлиги, ижодий бўлган тушуниш ва англашни таъминлайди.

Таълим жараёнидаги шароитда фасилитацияни тўғри ташкиллаштиришга риоя этиш, қуйидаги сифатларни шаклланишига туртки бўлади. Масалан, мустақиллик, фаол англаш, касбни эгаллашга йўналганлик ва бошқалар. Буларнинг барчаси келажакда талабаларни етакчи мутахассис бўлишларида муҳим роль ўйнайди.

Ўқитувчи-фасилитатор гуруҳни ҳамкорликда ишлаш жараёнини қулайлаштириш ҳисобига таълимни самарасини оширади. Шунга кўра ички гуруҳий ўзаро ҳаракатнинг шакл ва усуллари муҳимдир: таълим олувчилар бир-бирлари билан қандай гаплашаётганликлари, муаммони умумий тушунишлари, низоларни ҳал қилиб тўғри хулосани қабул қилишлари керак бўлади.

Фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракат қобилиятини ривожланиши— педагогик таълимдаги педагогик жараённинг долзарб мақсадларидан бўлиб, фасилитация шахснинг мавжудлигини, уни потенциал имкониятларини, жамиятда шахс бирлигини таъминлайди.

Фалсафада фасилитация тушунчаси мустақил тушунча сифатида ажратиб кўрсатилмайди, лекин уни шахсни тушунишдаги турли хил ёндашувларни таҳлил қилиш асосида кўриб чиқиш мумкин.

Шахсга фалсафий ёндашувлардан келиб чиқиб, (Ф.Гегель, И.Кант, Сукрот) фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракат қобилияти шахсни аниқлаб беришда унинг руҳий, маънавий жиҳатдан юксалашини таъминлайди (В.Франкл, В.С.Соловьёв, Н.А.Бердяев, М.М.Бахтин, М.Хайдеггер, М.Хайдеггер, Ж.А.Коган, М.С.Каган, М.М.Бахтин, Л.П.Буева, В.С.Библер, М.Бубер, М.Шелер, М.К.Мамардашвили, В.П.Зинченко, М.Хайдеггер, Л.А.Коган, Н.А.Бердяев).

Г.С.Батишеа, Н.А.Бердяев, М.Бубера, Н.О.Лосского, Ф.Ницше, В.С.Соловьёва, В.Франкла, М.Шелера ва бошқаларнинг фалсафий-назарий тадқиқотларини таҳлил қилинганда фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракат қобилияти инсоннинг асосий қадрияти эканлигини аниқлашга ёрдам беради.

Н.А.Бердяев, М.М.Бахтин, М.Вебер, Ж.А.Коган, М.С.Каган ва бошқаларнинг асосан тадқиқотларида аниқланишича, фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракат қобилиятини ривожланишида, аксиологик томондан олиб қаралганда ижодий жараён ҳар доим табиатга ва

ижтимоий ривожланишда, шахсни ўз-ўзини ривожланишидаги эҳтиёжларини амалга ошириш жараёни, ўзида жавобгарликни қабул қилиши аҳамиятга эга. Б.Г.Ананьев, А.Н.Леонтьев, В.М.Мясищев, С.Л.Рубинштейнларнинг психологик тадқиқотлари фасилитацияга қодир шахс ҳақидаги тасаввурларни беради ва мукамаллик, индивидуаллик, фаолликни очиб беради. Шунингдек, Л.Н.Куликова, Г.А.Цукерман, Б.М.Мастеров, А.А.Ухтомскийларнинг фикрича, инсоннинг ички ҳаёти орқали–эмоциялар, муносабатлар, қадриятларни қабул қилиш, кўникиш, ҳаракат қилиш каби ўз-ўзини ривожлантирувчи хислатлар пайдо бўлади.

А.А.Бодалева, Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьевлар ўз тадқиқотларида психологик жиҳатдан фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракатни бошқа одамларнинг ҳаётий дунёларига кириб бориш шакли сифатида, инсонга нисбатан муносабатларни қуришда қадрият сифатида ва “ўз-ўзига нисбатан муносабат” шаклида шахсни мулоқотчанлиги орқали амалга оширилади.

Б.Г.Ананьев, Л.И.Божович, Б.С.Братусь, И.С.Кон, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейнларнинг тадқиқотларидан келиб чиқиб, фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракат қобилиятини етук шахснинг юқори ривожланиш даражаси сифатида қараш мумкин. Бунда ҳаётдаги мотивацияли маънога эга бўлиши юқори инсоний қадрият бўлиб, аввало бошқа одамларнинг шахсий имкониятларини уларнинг сифатларини очиб беришга ва муваффақиятли ўзаро ҳаракатни амалга оширишга имкон беради.

Фасилитацияга қобилиятли бўлиш–бушундай англаш сифатики, шахс бўлиб етишиш учун руҳий етуклик, эмоционал барқарорлик, ўз дунёси билан янги руҳий-амалий бирлашиши, яхлитлилик ва бир хил ўхшашлик сифатларига эга бўлишдир.

Фасилитация фаолиятига асосланган ўзаро ҳаракат қобилиятининг бўлиши ўзида қуйидагиларни таркиб топтиради:

- эмпатия;
- қабул қила олиш;

- қадриятли ўз-ўзини қабул қила олиш;
- рефлексивлик;
- креативлик;
- толерантлик;
- бошқа одамлар билан чуқур мулоқотда бўлиб, мулоқот вақтида ёқимли, психологик иқлим ярата олиш.

Фасилитация ҳақида сўз кетганда, албатта фасилитатор фаолияти эътиборга лойиқдир. Фасилитатор тренердан фарқли ўлароқ эксперт ҳисобланмайди. У қатнашувчиларни ўқитмайди, аксинча уларга гуруҳий ишлаш учун махсус технологияларни тақдим этади. Фасилитатор гуруҳга ёрдам беради, муаммолар ечимини топишга ҳаракат қилади. Фасилитатор қатнашувчиларни ишга йўналтириб боради ва натижаларни мувофиқлаштириб боради ҳамдатақдим этилган топшириқларни қоидага мувофиқ қатнашувчилар томонидан бажарилишини кузатади.

Фасилитатор– дарс самарадорлигини ошириш мақсадида гуруҳларда гуруҳ ишини ташкил этувчи, олиб борувчи шахс. Машғулотда регламент, норма ва машғулот учун қулай шароит яратувчи. Гуруҳ аъзоларини жипслаштирувчи, самарали ишлаш муҳитини яратувчидир. Фасилитатор – давра суҳбатларини, мунозара, мушоира, дебат, семинар, тренингларни олиб борувчининг ёрдамчисидир. Унинг мақсади – гуруҳда гуруҳ аъзоларини қўллаш-қувватлаш, олдида турган вазифани бажаришга йўналтиришдир. У гуруҳ аъзоларининг шахсий ва касбий ривожланишларига қулай муҳит яратиб берувчи шахс. Фасилитатор гуруҳларда ўзаро бораётган мулоқот жараёнини олиб борувчидир.

Фасилитатор гуруҳда ишни ташкил этиш, уни амалга ошириш жараёнининг самарадорлигини таъминлайди. Унинг вазифаси гуруҳда ҳамкорликни, ҳамфикрлиликни, ижодий муҳитни яратиш, гуруҳни жипслаштириш ва вақт регламентини бошқаришдир. Фасилитатор гуруҳларнинг бир-бирини қўллаб-қувватлашга, ўзаро ёрдам бериш муҳитида иш юритишга йўлловчидир.

Гуруҳларда ишнинг муваффақиятли кечиши, сессияларда ишнинг жонли мулоқотларга бой бўлиши фасилитаторнинг фаоллиги ёки бепарқлиги билан белгиланади. Гуруҳларда сессияларни олиб боришдакўп киррали ишлар йўлга қўйилиши керак, рухий ҳолатни бошқариш, вазиятлардан чиқа олиш, кўпчиликнинг диққат-эътиборини йўналтира олиш, жалб эта олиш билан белгиланади.

Гуруҳларда иш олиб бориш жараёнида фасилитаторнинг функциялари қуйидагича бўлиши, ишнинг муваффақиятли кечишига олиб келади:

Биринчи. У фаолиятга дирижёрлик қилади. гуруҳдаги ҳар бир аъзони пайқаш, ривожлантириши, энг кичик ғоя ўртага ташланса ҳам дарҳол уни қўллаши керак. Эътиборни кам ташаббусли аъзога қаратиб ҳаммани шу ғояни ривожлантириш, хулосаларга келишга ундайди.

Иккинчи. Бу фаолият фасилитатордан “башорат” қила олиш қобилиятини талаб этади. Яъни гуруҳдаги туғилаётган вазиятни пайқай олиш, қисқа вақтда масалани ечими томон буриш. Эркин фикр юритишга, тортинмасдан ўз ғояларини айта олишга йўллайди.

Учинчи. Фасилитатор вақт келганда (раққос) ўйинчи ҳамдир. Яъни гуруҳ ишини дадил, қўрқмасдан ўз кетидан эргаштириш керак. Гуруҳдаги вазиятни секинлаштириш, тезлаштириш, жонлантириш, гоҳо илгари кўзда тутилган сценарийдан чиқишга ҳам бориш мумкин. Тиниб-тинчимай олға босиш унинг шиорига айланмоғи зарур.

Тўртинчи. Тиниб тинчимайдиган, изланувчи фасилитатор тажриба синов ишларини йўл-йўлакай ҳал эта олувчи, керак бўлса илгари учрамаган, кўзда тутилган йўللарни излаб топиб ностандарт йўллари билан мантиқан ўйлаб катта ғоялар ечимини топа олувчидир.

Бешинчи. Олмосдек қайралган инсон сифатида гуруҳдаги иш жараёнини бирор кичик ғоя танлаш, кутилмаган бирор савол ташлаш орқали сифатли, самарали кечишига йўналтиради, мақсадга эришади. Гуруҳда ижодий, инновацион фаолият ярата олади.

Олтинчи. Гуруҳ ишининг боришида у актёрлик функциясини бажаради. Агар фасилитатор жараёнга жон жаҳди ва бутун вужуди билан киришса, гуруҳ иши жонланади, уйғониш, интилиш ҳолатлари содир бўлади.

Еттинчи. Фасилитатор гуруҳ ишлаётган муҳит ҳимоясида бўлиши керак. Гуруҳда ишлаш жараёнида, аъзолар томонидан билдирилаётган ғоялар (ҳатто у жуда арзимас бўлса ҳам) қўллаб-қувватланиб, эътирозсиз иш тутилса, гуруҳ иши муваффақиятли кечади. Ҳар бир айтилган фикр ва ғояни ривожлантириб, асосий ечим томонга борилади, гуруҳда ёмон ғоя йўқ—унда бирор фикр бор.

Саккизинчи. Фасилитатор қонун ва қоидалар хизматчиси. Ундан ишчанлик ўйинлари жараёнида гуруҳларда ўрнатилган қоидалар, регламентларга қатъий риоя қилишини йўлга қўйиш талаб этилади.

Тўққизинчи. Фасилитатор гуруҳларда иш жараёнининг дастёридир. Айрим фасилитаторлар гуруҳдаги иш жараёнида ўз мавқеидан фойдаланади, яъни иш жараёнини ўз қўлига олмоқчи, ғояларини ўтказмоқчи бўлади. Ўзи ўйлагандек йўлга бурмоқчи бўлади. “Беминнат” хизмат қилишни мўлжалга олади. Бундай ҳолларда гуруҳ аъзолари фаол жалб қилиниб, иш тутилганидагина ўзига хос оригинал ечимлар кидириш зарур.

Ўнинчи. Юморни ҳис қилиш, уни тушуниш фасилитаторнинг энг кучли хислатларидандир. Юмор гуруҳдаги психологик тўсиқларни енгишга ёрдам беради.

Назорат саволлари

1. Фасилитация тушунчаси.
2. Фасилитацион ёндашувнинг ўзига хосликлари.
3. Фасилитацион фаолиятнинг дидактик имкониятлари.
4. Мотивлар, қизиқишлар эҳтиёжлари блоки-“психологик мотор” фаолияти.
5. Операцион—шахснинг аниқ мақсадга йўналтирилган хатти-харакатлари.

6. Фаолият билан боғлиқ бўлганишбилармонлик ва шахслараро муносабат.

7. Фасилитацион ёндашувнинг функциялари.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари /Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари ўқитувчиларининг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш факультети тингловчилари, академик лицей ва касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун услубий тавсиялар. – Т.: ТДПУ, 2004.

2. Воинова М.Г. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2006

3. Жукова Е.Д. Технология организации и реализации самостоятельной работы студентов : рабочая тетр. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2004.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Интерфаол таълим технологияларини лойиҳалаш ва режалаштириш

Таълимни ташкил этишнинг интерфаол шакллари таснифлаш. Интерфаол таълим технологияларига асосланган ўқув мақсадларини аниқлаштириш. Интерфаол таълим технологиялари асосида ўқув машғулотининг технологик модели ва картасини тузиш.

Интерфаол таълим стратегиялари

Интерфаол таълим стратегияларини таснифлаш. Машғулотнинг даъват, англаш ва фикрлаш босқичида қўлланиладиган ўқитиш стратегияларини қўллаш қоидаларини аниқлаштириш. Мутахассислик фанидан бир мавзу мисолида машғулотнинг даъват, англаш ва фикрлаш босқичида қўлланиладиган ўқитиш стратегияларини амалиётда қўллаб кўрсатиш.

Кейс стади ва уни қўллаш методикаси

Кейс манбалари, кейсни яратиш тамойиллари ва босқичларини аниқлаштириш. Кейс технологиясидан фойдаланган ҳолда машғулотларни ташкил этиш алгоритминини ишлаб чиқиш. Мутахассислик фани билан боғлиқликда кейс топшириқларини ишлаб чиқиш ва амалиётда қўллаб кўрсатиш.

Мунозарани ташкил этиш методикаси

Ўқув мунозарасини ташкил этиш ва ўтказиш босқичларини лойиҳалаш. Мунозара асосида машғулотни ўтказишда қўлланиладиган методларни аниқлаштириш ва мисоллар ёзиш. Дебатларни ташкил этиш ва ўтказиш босқичларини лойиҳалаш ва режалаштириш.

Фасилитацион таълим стратегиялари

Open Space – “Очиқ муҳит” стратегияси. World Cafe – Жаҳон кафеси стратегияси. Appreciative Inquiry – “Ижобий ўзгаришлар парадигмаси” стратегияси. Dynamic facilitation – Динамик фасилитация стратегияси. Graphic facilitation – График фасилитация стратегияси. Action Learning – Бошқалар тажрибаси асосида ўқитиш. Таълимий веб-квест стратегияси.